

UNIVERZA V LJUBLJANI
FILOZOFSKA FAKULTETA
ODDELEK ZA SLOVENISTIKO

DIPLOMSKO DELO

**FRAZEOLOGIJA V POLJUDNOZNANSTVENIH REVIJAH GEA, JOKER,
MOJ MIKRO IN PROTEUS**

LJUBLJANA, 2016

JERNEJA PEVEC

UNIVERZA V LJUBLJANI
FILOZOFSKA FAKULTETA
ODDELEK ZA SLOVENISTIKO

DIPLOMSKO DELO

**FRAZEOLOGIJA V POLJUDNOZNANSTVENIH REVIJAH GEA, JOKER, MOJ MIKRO
IN PROTEUS**

Študijski program:

SLOVENSKI JEZIK IN KNJIŽEVNOST – D

PEDAGOGIKA – D

Mentorica: red. prof. dr. Erika Kržišnik

LJUBLJANA, 2016

JERNEJA PEVEC

Zahvala

Prvenstveno se zahvaljujem mentorici, red. prof. dr. Eriki Kržišnik, za natanke preglede diplome v vseh fazah nastajanja, prav tako za usmeritve in vsesplošno pomoč.

Velika hvala seveda tudi staršem za neodjenljivo finančno in moralno podporo, urednikom revij Gea, Joker, Moj mikro in Proteus za posredovanje obravnavanih števil v pdf-obliki ter višji sili, zaradi katere z letom, zapisanim na naslovnici, zaključujem študij ljube slovenščine.

KAZALO

Uvod	1
Obravnavano gradivo	2
Moj mikro	3
Joker	3
Gea	3
Proteus	4
1. Frazeologija in frazeološka enota	4
1.1. Frazeologija v širšem in ožjem smislu	5
1.1.1 Frazeologija v širšem smislu	6
1.1.2 Obrobje	6
1.1.3 Frazeologija v ožjem smislu	9
1.2. Mejni tipi frazemov	11
1.2.1 Spodnja meja frazeologije	11
1.2.2 Zgornja meja frazeologije	13
1.3. Delitev frazemov po obliki	13
1.4 Lastnosti frazemov	14
1.4.1 Večbesednost	15
1.4.2 Stalnost	15
1.4.3 Idiomatičnost	15
1.4.4 Ekspresivnost	16
1.5 Delitev frazemov glede na predvidljivost pomena iz pomenov sestavin	17
1.5.1 Sestave	17
1.5.2 Skupi	18
1.5.3 Sklopi	18
1.5.4 Zrasleki	18
1.6 Frazeološki pomen	19
1.7 Odstopi od normirane podobe oz. normiranih podob frazemov	21
1.7.1 Oblike rabe in frazeološke variante	22
1.7.2 Modifikacije, frazeološke prenovitve in napake	24
2. Zvrsti slovenskega jezika	40

2.1. Funkcijska zvrstnost.....	41
2.1.1 Publicistična zvrst	42
2.1.2 Strokovna zvrst	43
2.1.3 Poljudnoznanstveni jezik	43
2.2. Primerjava poljudnoznanstvenih in znanstvenih besedil	44
3. Raba frazeologije v znanstvenih oz. strokovnih, publicističnih in poljudnoznanstvenih besedilih	50
Sklep	54
Viri in literatura	55

Kazalo slik

Slika 1: Igra Under a Killing Moon	30
Slika 2: Klasifikacija prenovitev po Kržišnik (2006: 268–269).	34

Povzetek

Diplomsko delo se osredinja na pregledno predstavitev frazeološke teorije, podkrepljene s ponazarjalnimi primeri iz izbranih števil poljudnoznanstvenih revij Gea, Joker, Moj mikro in Proteus. Sledi karakterizacija znanstvene in publicistične funkcijske zvrsti ter poljudnoznanstvenega jezika kot podzvrsti strokovno-znanstvenega jezika (ki ga zaradi svojih specifičnih funkcij – izobraževati in hkrati zabavati bralca – določajo še značilnosti, sicer bolj lastne publicističnim, praktičnosporazumevalnim in pa tudi umetnostnim besedilom) ter ne nazadnje opredelitev pojavnosti frazeologije tam.

Ključne besede: frazeologija, frazem, poljudnoznanstveno besedilo, jezikovne zvrsti, funkcijske zvrsti, Gea, Joker, Moj mikro, Proteus

Abstract

The thesis focuses on a transparent presentation of the theory of phraseology, accompanied by illustrating examples taken from selected issues of popular-scientific magazines Gea, Joker, Moj mikro and Proteus. The following part is a characterization of scientific and journalistic functional varieties and popular-scientific language as a subgenre of technical-scientific language (which is defined also by its properties otherwise more typical of practical-understanding and literary texts – that is to educate and to entertain a reader at the same time) and finally, the analysis of occurrence of phraseology in such texts.

Keywords: phraseology, idioms, popular-scientific text, linguistic varieties, functional varieties, Gea, Joker, Moj mikro, Proteus

Uvod

Poljudnoznanstvena besedila imajo v jeziku važno vlogo, saj znanstvene vsebine karseda razumljivo in atraktivno posredujejo nestrokovnjakom ljubiteljem in s tem omogočajo popularizacijo znanosti. Zraven razmerja avtor – besedilo je pomemben še odnos avtor – bralec, zaradi česar poljudnoznanstvena besedila kot praktičnostrokovna podzvrst strokovne zvrsti vključujejo prvine tudi drugih funkcijskih zvrsti – publicistične, praktičnosporazumevalne in umetnostne. Za poljudnoznanstvena besedila je značilen živahen slog, ki ga avtorji, zraven ostalega, bogatijo z rabo ekspresivnih jezikovnih izrazov, med njimi seveda tudi frazemov.

Pri diplomskem delu me je zanimala raba frazeologije v poljudnoznanstvenih besedilih, konkretnije v štirih poljudnoznanstvenih revijah – Gei, Jokerju, Mojem mikru in Proteusu.

Diplomsko delo sestoji iz treh večjih poglavij. V prvem sem želela predstaviti pregled frazeološke teorije in jo ponazoriti s primeri iz izbranega gradiva. Ker je, zaradi že omenjenega prepletanja vseh funkcijskih zvrsti, v poljudnoznanstvenih revijah veliko stalnih besednih zvez, npr. raznih funkcionalnih glagolskih zvez, nadbesednih zvez, terminoloških in ostalih stalnih poimenovanj, ki niso del frazeologije v ožjem smislu, sem se odločila, da upoštevam tudi te. V drugem poglavju se osredotočim na zvrstno delitev slovenskega jezika, s poudarkom na opredelitvi funkcijskih zvrsti, ter nadalje primerjam notranjo pa tudi zunanjo zgradbo poljudnoznanstvenih in znanstvenih besedil. V zadnjem poglavju še sklenjeno predstavim bistvene značilnosti rabe frazeologije v strokovnih, publicističnih in seveda poljudnoznanstvenih besedilih.

Obravnavano gradivo

Pregledovala sem štiri poljudnoznanstvene revije, od katerih se dve (Moj mikro in Joker) osredotočata na računalništvo, dve (Gea in Proteus) pa na naravoslovje in družboslovje. Moj mikro in Joker sta količinsko približno enkrat obširnejša od Gee in Proteusa, zato sem gradivo poenotila tako, da sem od slednjih, torej Gee in Proteusa, izbrala po dve številki. Pri vseh revijah sem izključila uvodnike in nagovore bralcem, ki niso poljudnoznanstveno besedilo, prav tako celostranske reklame in ostali propagandni material. Sprva sem želela kvantitativno analizirati rabo frazeologije v teh revijah (npr. kako pogostni so frazemi, kje v reviji se največkrat pojavljajo, kakšne oblike frazemov prevladujejo, kakšno je konotativno vrednotenje, koliko je napak, prenovitev, variant itd.), vendar sem opazila, da bi bilo tako preštevanje nesmiselno. Veliko frazemov je namreč težko opredeljivih. Zaradi narave besedil (poljudna znanost) je v člankih dosti nefigurativnih stalnih besednih zvez in terminoloških poimenovanj, ki niso frazemi v ožjem smislu. Prav tako je v gradivu polno modificiranih rab, variant in ostalih prilagoditev, zaradi česar bi bila striktna kvantitativna analiza nesmotrna (npr. dileme tipa ali je frazem le pog., ekspr. *imeti nabrušen jezik* (glagolski) ali pa tudi že samo *nabrušen jezik* (samostalniški). *Priljubljeni blogovski chef (pred kratkim smo mu lahko čestitali za 1.000.000 ogledov na njegovem blogu kruhinvino.com), sicer ostro oglaševalsko pero in nabrušeni jezik z Radia Študent, je v svoji prvi knjigi, Kuhinja za prave moške, raziskoval, kakšno je »moško« stanje duha za štedilnikom.*¹). Zaradi vsega naštetega so v tabelah izpisani, z denotativnim (in konotativnim) pomenom razloženi in po obliki opredeljeni frazemi² (na priloženi zgoščenki) nepoenoteni. Zvez, za katere sem sklepala, da so frazeološke, a so se kasneje izkazale za nefrazeološke, nisem brisala³. Prosim, da pri branju tabelarnega izpisa frazemov upoštevate navedeno.

¹ Gea, oktober 2014, letn. 24, str. 70.

² Frazeološkost sem preverjala s Slovarjem slovenskega knjižnega jezika in Kebrovim Slovarjem slovenskih frazemov, tiste primere, ki jih ni bilo ne v enem ne v drugem, pa z besedilnim korpusom Gigafida (GF) oz. izjemoma tudi Googlovim brskalnikom. Na podlagi števila pojavitev v GF (oz. zadetkov z Googlovim brskalnikom) sem ocenila, ali gre za enkratno, prosto besedno zvezo ali kaj stalnejšega.

³ V tabelah so taki primeri prečrtani.

Odločila sem se, da primere iz gradiva (ki so res obsežni in mnogovrstni) včlenim v teoretični del in frazeologijo v poljudnoznanstvenih revijah predstavim na tak način ter raje – namesto golega štetja – izpostavim primere, ki izstopajo po inovativnosti, napačni rabi ali drugače.

Diplomska naloga torej obsega pregledno teoretsko opredelitev frazeologije in (poljudnoznanstvene) zvrsti slovenskega jezika ter ilustrativne primere iz omenjenega gradiva⁴.

Moj mikro

Moj mikro je izhajal do julija 2015. Bil je mesečnik oz. dvomesečnik, ki je leta 1984 prvič izšel pod uredništvom Dela Revije in na pobudo njegovega urednika Žige Turka. Bil je vodilna slovenska računalniška revija, namenjen informacijskim začetnikom kot tudi zahtevnejšim uporabnikom. Ukvarjal se je s praktično in produktivno stranjo računalništva, bralcem pa nudil informacije o najnovejših tehnologijah, (<http://www.mkk.si/book/moj-mikro/>).

Joker

Joker je prav tako mesečnik in neodvisno izhaja od leta 1994 (prej je dve leti izhajal kot priloga Mojega mikra). Sprva je bil mišljen kot računalniška revija, nato pa je začel vključevati še recenzije knjig in filmov, izobraževalne članke, članke splošnih vsebin itd. Znan je po posebnem stilu pisanja, še posebej po rabi arhaičnih besed in neologizmov, [https://en.wikipedia.org/wiki/Joker_\(magazine\)](https://en.wikipedia.org/wiki/Joker_(magazine)), npr. *duri*, *počekirati*, *ploščadnica* (*platforma*), *dirkačina*, *mehkomesni zombaklji*⁵. Osnovni moto revije in hkrati podnaslov je *Revija za sončno stran računalništva*.

Gea

Tudi Gea je mesečnik. Izhaja od leta 1990 pod založništvom Mladinske knjige in je naslednica revije Pionir, ki je bila sprva namenjena učencem osnovne šole, nato pa se je preimenovala in postala Gea, poljudnoznanstvena revija, namenjena otrokom in odraslim. Osnovni moto

⁴ Vsi primeri (razen posebej izpostavljenih) so vzeti iz Gee (september 2014, letn. 24), Gee (oktober 2014, letn. 24), Jokerja (junij 2014), Mojega mikra (september–oktober 2014), Proteusa (april 2014, letn. 8/76) in Proteusa (februar 2014, letn. 6/76) ter bodisi v obliki, ki se pojavlja v konkretnem besedilu (npr. *menjavati kaj kot spodnje gate*), ali v izhodiščni obliki (kakršna je v slovarjih), npr. iz Jokerja, junij 2014 (*Po drugi svetovni vojni so poleg vsakoletne rdeče knjige pričeli izdajati zeleno, v kateri podobno ocenjujejo lokale za tiste s plitkejšimi žepi*), kjer sem kot ponazarjalni primer zapisala obliko *imeti plitev žep* (glagolski frazem).

⁵ Vse iz Jokerja, junij 2014.

revije je *Odkrivanje neznanega in znanega sveta*. Članki so različnih tem s področij naravoslovja, družboslovja, kulture, športa, umetnosti, zgodovine in geografije. Veliko je sestavkov o Sloveniji ter njenih naravnih in kulturnih značilnostih (npr. *Slovenske reke: Ščavnica*⁶). Revija je členjena po rubrikah, od katerih sta *Živa znanost* in *Tema meseca* stalni. Vsebuje obilo slikovnega gradiva, je vir zapisanega strokovnega znanja s pestro in aktualno vsebino ter zapisana na poljuden in zanimiv način, [https://sl.wikipedia.org/wiki/Gea_\(revija\)](https://sl.wikipedia.org/wiki/Gea_(revija)).

Proteus

Proteus je najstarejša slovenska poljudnoznanstvena revija s področja naravoslovja, ki izhaja od leta 1933 (z izjemo štirih let med drugo svetovno vojno, ko je Osvobodilna fronta zahtevala kulturni molk) pod založništvom Prirodoslovnega društva Slovenije (PDS), [https://sl.wikipedia.org/wiki/Proteus_\(revija\)](https://sl.wikipedia.org/wiki/Proteus_(revija)).

Na spletni strani <http://www.proteus.si/revija-proteus/> je zapisano, da za strokovno neoporečnost člankov skrbijo najuglednejši slovenski strokovnjaki, da so pisci pri jezikovnem oblikovanju revije pozorni na rabo razumljivega strokovnega slovenskega jezika, da so v reviji predstavljeni dosežki slovenske znanosti in tudi novosti iz tujine ter da je zaradi vsega naštetega revija Proteus neizčrpen vir informacij in hkrati nacionalnega pomena za ohranjanje poljudnoznanstvene naravoslovne literature v Sloveniji.

1. Frazeologija in frazeološka enota

Frazeologija je zbir frazeoloških jezikovnih enot. Je tudi – razmeroma mlada⁷ – jezikoslovna veda, ki te enote proučuje. V jezikoslovju se za frazeološko enoto uporabljajo izrazi frazeologizem, frazeologem, frazem, idiom in stalna besedna zveza. V starejših obravnavah najdemo tudi izraz fraza, ki je povsem neprimeren, predvsem zato, ker vzbuja negativne asociacije (Kržišnik 1994b: 91).

⁶ Gea, oktober 2014, letn. 24.

⁷ Ne samo v slovenskem, ampak v jezikoslovju nasploh. V frazeologiji se zato kažejo različni teoretični pristopi, ki so se oblikovali in uveljavili v jezikoslovju 20. stoletja. Do 20. stoletja se je izraz frazeologija (ali idiomatika kot dvojnica) uporabljal v zvezi s paremiološkimi raziskavami in zbiranjem t. i. rekov in pregovorov (Kržišnik 2013: 15).

Prvi problem frazeološkega izrazja je torej ime za osnovno enoto frazeologije. Pavlica jo v svojem slovarju *Frazeološki slovar v petih jezikih* (1960) imenuje fraza, kar pa je, kot rečeno, neterminološko (*ta človek govori same fraze 'puhlice'*). Toporišič (Toporišič 1974: 273) uporablja izraz frazeologem, ki mu pomeni stalno besedno zvezo⁸, sama pa sem se odločila za poimenovanje, kot ga uporablja Kržišnik (Kržišnik 1994: 91), tj. frazem, ki ustreza poimenovalni vrsti fonem – morfem.

Jürgen Petermann (1988: 302) opredeli frazeme kot stalne besedne zveze, sestavljene iz najmanj dveh ali več komponent. Semantični pomen je celosten in ni enak vsoti pomenov posameznih sestavin. Opredeli štiri glavne kriterije »pravih«⁹ frazemov, ki so: formalna struktura, idiomatičnost, sposobnost reproduciranja in skladenjska v členitev.

Nadalje Nataša Jakop frazeme opredeli kot leksikalizirane besedne zveze z relativno ustaljenimi sestavinsko in skladenjsko zgradbo ter frazeološkim pomenom. Zaradi prevladujočih konotativnih sestavin v pomenu imajo frazemi v besedilu, v katerem se pojavljajo kot semantične enote, ekspresivno vrednost (Jakop 2006: 43).

Janez Keber (Keber 2000: 94) frazeološke enote oz. frazeme definira kot stalne besedne zveze, ki imajo praviloma stalno in samo omejeno spremenljivo sestavo ter katerih pomen ni ugotovljiv iz pomenov sestavin ali je ugotovljiv samo delno.

Kot vidimo, se definicije, kaj je frazem, med seboj razlikujejo, zaradi česar je treba najprej opozoriti na določanje meje frazeologije, torej na to, kaj različni jezikoslovci pojmujejo kot frazem in kaj kot besedo, stalno besedno zvezo oz. nestalno besedilno enoto.

1.1. Frazeologija v širšem in ožjem smislu

Obseg frazeologije je odvisen od tega, kako opredelimo frazeologijo – ali zagovarjamo frazeologijo v širšem smislu ali v ožjem. Razumevanje frazeologije v ožjem oz. širšem smislu je povezano z opredelitvijo lastnosti frazemov.

⁸ Stalne besedne zveze v nasprotju s prosto besedno zvezo preidejo v splošno rabo (Kržišnik 1990a: 136) in po govornem dejanju ne razpadejo. Kot celota so tudi sestavina slovarja in v tem smislu en leksem, ena slovarska beseda (Vidovič Muha 2013: 109). E. Kržišnik (1994b: 91) opozarja, da poimenovanje frazeološke enote s podomačenim izrazom stalna besedna zveza ni zadostno, saj frazeološke enote niso le besedne zveze, ampak tudi stavčne tvorbe.

⁹ Frazemi, ki spadajo k jedru frazeološkega zaklada oz. k frazeologiji v ožjem smislu.

1.1.1 Frazeologija v širšem smislu

Frazeme v širšem smislu opredeljujeta lastnosti večbesednost in stalnost. Po takem so frazeološke tudi jezikovne enote, pri katerih je pomen celote enak vsoti posameznih sestavin oz. je pomen izpeljiv iz pomena njenih sestavin, npr. terminološka poimenovanja in stalne besedne zveze (Jakop 2006: 17–18), kot so *svetlobno leto*¹⁰, *klic na pomoč*¹¹, *prva pomoč*¹², *umetna inteligenca*¹³, *prosti čas*¹⁴, *biti na razpolago komu*¹⁵, *zaščitni znak*¹⁶, *slepa ulica*¹⁷ 'ulica, ki ima izhod samo na enem koncu', *odprta koda*¹⁸ itd.

1.1.2 Obrobje

Obrobje tvorijo tisti tipi izrazov, ki so na prehodu v pravilni¹⁹ jezik. Imenujejo se tudi nepravilni frazemi oz. po Čermáku kvazifrazemi/kvaziidiomi. Mednje sodijo:

- a) izrazi s konkretnim denotatom (*hišni ljubljencek*²⁰, *rdeči planet*²¹, *kralj živali*²², *jekleni konjiček*²³, *žlahtna kapljica*²⁴),
- b) izrazi terminološkega značaja (*nosilec medalje*²⁵, *pametni telefon*²⁶),
- c) izrazi z omejeno kolokabilnostjo²⁷ (*začaran krog*²⁸, *vrtohlave cene*²⁹) in

¹⁰ Joker, junij 2014.

¹¹ Moj mikro, september–oktober 2014.

¹² Joker, junij 2014.

¹³ Moj mikro, september–oktober 2014. V celi reviji se pojavi 38-krat.

¹⁴ Joker, junij 2014, in Gea, oktober 2014.

¹⁵ Pojavlja se v Jokerju, junij 2014, in Gei (september in oktober 2014), medtem ko Proteus (februar 2014, april 2014) in Moj mikro (september–oktober 2014) dosledno uporabljata obliko *biti na voljo komu*.

¹⁶ Gea, oktober 2014, letn. 24.

¹⁷ Joker, junij 2014.

¹⁸ Moj mikro, september–oktober. 2014.

¹⁹ Oz. jezik po (paradigmatskih in sintagmatskih) pravilih. Frazeološka enota je sestavljena iz paradigmatsko in/ali sintagmatsko anomalnih sestavin in zato definirana kot »nemodelna in stalna zveza dveh ali več sestavin, od katerih je (vsaj) ena sestavina v povezavi z drugo prvina omejene in zaprte paradigme« (Čermák 1985: 177 v Kržišnik 2013: 20–21).

²⁰ Gea, oktober 2014, letn. 24.

²¹ Gea, oktober 2014, letn. 24.

²² Joker, junij 2014.

²³ Joker, junij 2014. Uporabljajo pa tudi izraz *kovinski konji* in enobesednega *konjiček*, nastalega s krnitvijo iz ekspr., pren. *jekleni konjiček*.

²⁴ Gea, oktober 2014, letn. 24.

²⁵ Gea, oktober 2014, letn. 24.

²⁶ Moj mikro, september–oktober 2014. Pojavi se 7-krat.

²⁷ Kolokabilnost (povezovalnost) je sposobnost jezikovne prvine, da se povezuje z drugimi prvinami. Pri določanju obsega kolokacije oz. t. i. kolokatne paradigme (Čermák 1985 v Gantar 2007: 67) lahko opazimo neomejenost povezovalnosti na eni (velika kolokatna paradigma, za katero velja, da je odprta, število njenih prvin je neomejeno, npr. *star avto*, *zgodba*, *vprašanje*, *peč*, *ura* ...) in preštevnost (omejena kolokatna

d) nekateri glagolsko-imenski izrazi z abstraktnim samostalnikom (*vzbujati dvome*³⁰, *buriti domišljijo*³¹, *kljubovati času*³², *žeti uspehe*³³, *držati obljubo*³⁴, *zabijati čas*³⁵) (Čermák 1985 v Kržišnik-Kolšek 1988: 205).

Vsi navedeni tipi nepravih frazemov tvorijo skupaj s frazemi t. i. stalne besedne zveze oz. stalna poimenovanja, ki so sistemsko nasproti prostim (bolje rečeno nestalnim) besednim zvezam oz. besednim zvezam pravilnega jezika.

Obrobno področje frazeologije (ki ni priznано od vseh avtorjev) predstavljajo tudi stalne besedne zveze, ki imajo že stavčno obliko in so brez konteksta semantično dokončne in ne izpolnjujejo kriterija skladske včlenitve. Sem spadajo **pregovori**, **krilatice**³⁶, **citati in reki** (Jürgen Petermann 1988: 303).

Npr. *Sreča je opoteča*.³⁷, *Stara navada – železna srajca*³⁸, *Vse dobre stvari so tri*³⁹, *Mladost je norost, čez potok skače, kjer je most*⁴⁰.

Kržišnik (2008: 38 v Gruntar Vilfan 2014: 67) zapiše, da so pregovori skrčeni, moralno-etični vzorci določene jezikovne, narodne, družbene, kulturne in civilizacijske skupnosti in zato nekakšni tradicionalni stereotipi, ki so se prenašali iz generacije v generacijo v jezik vsakdanje kulture.

Temeljni lastnosti pregovorov sta jedrnatost in domiselnost, ki temeljita na izkušnjah narodov. Uporabljamo jih v vsakdanjem sporočanju, da podkrepimo lastne misli, izbrane trditve ali da jih posredujemo kot nauk oz. prisposodbo (Stanovnik 1999: 75 v Gruntar Vilfan 2014: 67).

paradigma, ki je praviloma zaprta, število njenih prvin pa preštevno, npr. *stara zaveza, testament; stara mama očē ...*) na drugi strani.

²⁸ Gea, september 2014, letn. 24.

²⁹ Gea, oktober 2014, letn. 24.

³⁰ Gea, oktober 2014, letn. 24.

³¹ Gea, oktober 2014, letn. 24, in Moj mikro, september–oktober 2014.

³² Gea, september 2014, letn. 24.

³³ Gea, oktober 2014, letn. 24.

³⁴ Proteus, februar 2014, letn. 6/76.

³⁵ Joker, junij 2014.

³⁶ V nemški teoriji je krilatica izraz za osamosvojene oglasne slogane (Polajnar 2013: 6).

³⁷ Joker, junij 2014.

³⁸ Joker, junij 2014.

³⁹ Moj mikro, september–oktober 2014.

⁴⁰ Gea, oktober 2014, letn. 24.

Pri frazeologiji pogostokrat naletimo na tri bolj ali manj zaključene skladenjske tvorbe, imenovane pregovor, rečenica in rek. Toporišič (1973/74: 210 in 251–253 v Gruntar Vilfan 2014: 67–68) jih razmejuje po naslednjih definicijah:

Pregovor je zanj stalna, zelo kratka oblika sporočil svetovnonazorskega značaja, kjer se, navadno z eno povedjo, razodeva določeno spoznanje, opažanje, tudi modrost.

Rečenica je stalna besedna zveza stavčnega tipa, ki je hkrati poved oz. redko dve povedi.

Rek pa mu predstavljajo frazemi tipa rečenice, ki niso pregovornega značaja, ampak so zgoščene misli filozofske ali etične narave. Pri rekah tudi poznamo njihovega avtorja.

Babičeva (2012: 109 v Gruntar Vilfan 2014: 68) opozarja, da je razlikovanje smiselno le v primeru pregovor – rek, ne pa tudi pregovor – rečenica, saj je svetovnonazorski značaj preveč subjektiven in zato nerelevanten kriterij.

Pri citatih kot obrobni frazemih je naslednje: razločujemo tri faze citatnosti do končne osamosvojitve citata kot izcitatnega frazema, in sicer priložnostni citat, stalni citat in izcitatni frazem (Kržišnik 2000: 67–69 v Polajnar 2013: 5). Pri priložnostnih citatih bralec prepozna citat kot vir citatnosti ali pa besedne zveze sploh ne prepozna kot stalne in jo dojema kot poljubno prosto besedno zvezo. Kot stalni citati so pojmovane tiste rabe, pri katerih bralec prepozna ustaljeno strukturo citata in ima hkrati jasno predstav o njegovi leksikalni zapolnitvi, ki pa ni nujno ista kot v izhodiščni obliki. Pogosto se kot stalni citati pojavljajo naslovi knjig, filmov ali pesmi in so za razliko od priložnostnih citatov kolektivni. Razmejitev med stalnim citatom in izcitatnim frazemom Kržišnikova (ibid.) določa s poznavanjem in hkrati uzaveščenostjo vira pri govorcih in tudi osamosvojenostjo pomena enote od smisla, ki ga dodeljuje izhodiščno besedilo. Zraven vsega frazem, nastal iz citata, dobiva v poljubnem novem besedilu svoj smisel⁴¹, ki je drugačen od tistega iz nekdanjega sobesedila. K sprejemanju osamosvojenih frazemov zelo pripomorejo televizijski in radijski oglasi, ki so izgovorjeni/zapeti, ter kakršno koli izstopanje po izvirnosti, stilni učinkovitosti, všečnosti, zapomnljivosti (Polajnar 2013: 3–7).

⁴¹ Ki se mu tudi oblikovno prilagaja (z modifikacijami, frazeološkimi modeli, variantami).

Čeprav se mi kot taborniku, večjemu orientacije in topografije, po eni plati toži za starimi, analognimi vremeni, je raba zemljevidov na mobilniku v tujih krajih priročna čez in čez⁴².

Primer izcitatnega frazema (krilatice) v gradivu sicer nisem našla, je pa zgornji vsaj nekako povezan s citatnostjo – gre namreč za prenovitveno križanje med naslovom znane popevke Za dobra stara vremena skupine Novi fosili (hrv. *stara vremena* – GF, v tem pomenu: 6) in med frazemom *stari časi* (GF: 7257) ali morda bolje *dobri stari časi* (GF: 1315).

1.1.3 Frazologija v ožjem smislu

V frazeologiji v ožjem smislu so frazemi le tiste jezikovne enote, ki imajo poleg večbesednosti in stalnosti tudi lastnost **nemotiviranost/idiomatičnost** pomena večbesedne jezikovne enote iz njenih sestavin⁴³ (Jakop 2006: 18), npr. *okrogla miza*⁴⁴, *rdeča nit*⁴⁵, *jabolko spora*⁴⁶, *tretji svet*⁴⁷, *počivati na lovorikah*⁴⁸, *pustiti koga na cedilu*⁴⁹, *znajti se v škripcih*⁵⁰, *dvigniti veliko prahu*⁵¹ itd.

Poleg omenjenih značilnosti pa je za opredelitev frazeologije v ožjem smislu bistvena še ena, tj. **ekspresivnost**. Glede na kriterij ekspresivnosti delimo jedrni del frazeologije (*iti rakom žvižgat*⁵², *zlomiti komu srce*⁵³, *betonska džungla*⁵⁴, *križi in težave*⁵⁵, *bore malo*⁵⁶, *s polno paro*⁵⁷, *iz vsega srca*⁵⁸, *tepsti koga kakor vola*⁵⁹, *za vse večne čase*⁶⁰, *kazati s prstom na*

⁴² Joker, junij 2014, str. 5.

⁴³ To je pomembno pri razumevanju frazemov, ki poteka na dveh ravneh: na ravni proste besedne zveze in na ravni frazeološke besedne zveze (Rigler Šilc 2011: 93). O pomenu frazema je mogoče zato govoriti (Kržišnik 1994: 138 v Rigler Šilc 2011: 94): 1. z vidika razmerja med pomenom frazema kot celote in pomeni njegovih sestavin, na katerem je že sprožen proces prepoznavanja pomena besed, ki ga sestavljajo, ali 2. z vidika pomena frazema kot celote – kjer je v ospredje postavljeno razmerje med denotativnim in konotativnim pomenom.

⁴⁴ Moj mikro, september–oktober 2014.

⁴⁵ Joker, junij 2014, in Proteus, april 2014, letn. 8/76.

⁴⁶ Gea, september 2014, letn. 24.

⁴⁷ Proteus, februar 2014, letn. 6/76.

⁴⁸ Proteus, februar 2014, letn. 6/76.

⁴⁹ Gea, september 2014, letn. 24.

⁵⁰ Joker, junij 2014.

⁵¹ Gea, september 2014, letn. 24.

⁵² Joker, junij 2014.

⁵³ Joker, junij 2014.

⁵⁴ Joker, junij 2014.

⁵⁵ Joker, junij 2014.

⁵⁶ Gea, oktober 2014, letn. 24.

⁵⁷ Joker, junij 2014.

⁵⁸ Joker, junij 2014.

⁵⁹ Joker, junij 2014.

⁶⁰ Moj mikro, september–oktober 2014.

*koga/kaj*⁶¹) od obrobne (mejnega) dela⁶² (Kržišnik 1994b: 91–92), npr. *živo srebro*⁶³, *biti na razpolago*⁶⁴, *zajeti sapo*⁶⁵, *stopiti v stik s kom*⁶⁶, *v zadnjem času*⁶⁷, *pod okriljem koga/česa*⁶⁸, *po drugi strani*⁶⁹, *s prostim očesom*⁷⁰, *tako imenovan*⁷¹, *na primer*⁷².

Frazemi kot ekspresivni jezikovni znaki služijo pojmovanju predmetnosti in pojavnosti, prav tako, in predvsem, pa izražanju razmerij do predmetnosti in pojavnosti. Zaznamovanost in posledična opaznost ne izhajata le iz ekspresivnega pomena frazema kot celote, ampak nekod tudi iz ekspresivnega pomena njegovih komponent. V primerjavi z izrazili ekspresivnosti v besedilu, kot sta ustvarjalna metafora in metonimija, so frazemi rezultat ne individualnega, ampak kolektivnega doživljanja (videnja) predmetnosti in pojavnosti (Kržišnik 1998: 184).

Kot pravi Pavlica (1960: 1), se v njih kaže samoniklost jezika in duša naroda, ki ta jezik govori.

⁶¹ Moj mikro, september–oktober 2014, in Gea, september 2014, letn. 24. Ta primer je v pomenu '*obsojati koga, iskati krivdo pri kom/čem*' pravzaprav opis kretnje/kinegram in hkrati frazem. Podobni primeri iz gradiva še: /.../ je diametralno nasprotje 'visoke' kulture, ki kaže sredinec slovenskim filmskim stereotipom. '*(Po)kazati dvignjen srednji prst, ki ostro izraža nestrinjanje z nečim*'. Ali pa: *Toda Islandci in Islandke so navdušeni bralci, knjigarne pa si pred božičnimi in novoletnimi prazniki manejo roke, saj prodajo zelo veliko knjig. 'Biti zadovoljen, vesel' – kjer pa gre bolj za frazem brez dejanske kretnje.*

⁶² Te vrste stalnih besednih zvez je v pregledanem gradivu zelo veliko, zlasti v Mojem mikru. V poljudnoznanstvenih besedilih, ki so na meji med (strokovno-)znanstvenimi in praktičnosporazumevalnimi, najdemo namreč tudi elemente, ki so sicer značilni za druga besedila – še posebej publicistična, npr. razne funkcionalne glagolske zveze, nadbesedne zveze in ostala nefrazeološka stalna poimenovanja.

⁶³ Proteus, februar 2014, letn. 6/76 (5-krat), in Moj mikro, september–oktober 2014 (2-krat).

⁶⁴ Joker, junij 2014, ter Gea, september 2014, letn. 24, in Gea oktober 2014, letn. 24 (povsod večkrat).

⁶⁵ Moj mikro, september–oktober 2014.

⁶⁶ Proteus, februar 2014, letn. 6/76.

⁶⁷ Gea, september 2014, letn. 24 (3-krat), Moj mikro, september–oktober 2014.

⁶⁸ Proteus, april 2014, letn. 8/76, in Moj mikro, september–oktober 2014 (2-krat).

⁶⁹ Gea, september 2014, letn. 24 (2-krat), in Moj mikro, september–oktober 2014 (7-krat).

⁷⁰ Proteus, februar 2014, letn. 6/76 (2-krat), Joker, junij 2014, Moj mikro, september–oktober 2014.

⁷¹ Proteus, april 2014, letn. 8/76, Proteus, februar 2014, letn. 6/76, Gea, september 2014, letn. 24, Joker, junij 2014, in Moj mikro, september–oktober 2014 (največ pojavitev).

⁷² V vseh pregledanih številkah revij Gea, Joker, Moj mikro in Proteus je teh pojavitev ogromno.

1.2. Mejni tipi frazemov

1.2.1 Spodnja meja frazeologije

Mejo med idiomatsko besedo in besednozveznim frazemom – **spodnjo mejo** – predstavljajo 1. enote, nastale s poenobesedenjem, 2. zveze predloga in polnopomenske besede ter 3. zveze glagola z jo, ga, jih, morebiti tudi s se (Kržišnik 2010: 88–91).

1.2.1.1

Poenobesedenje frazema je posledica **izpusta**, pri katerem sestavina frazema dobi oz. ohrani pomen celotne frazeološke zveze, npr. *trgati gate* → *trgati*⁷³, ali pa, pogosteje, **besedotvornih procesov** – zlasti zlaganja in sklapljanja. Obstajata dva podtipa zloženek: prve, ki podstavnega (izhodiščnega) besednozveznega frazema nimajo ali ta ni več znan, npr. *razboritost*⁷⁴, in druge – z obstoječim podstavnim besednozveznim frazemom, npr. *biti puhle glave* → *puhloglav*⁷⁵, *biti svoje glave* → *svojeglav*⁷⁶, *visoko letati* → *visokoleteč*⁷⁷.

Pri poenobesedenju zaradi besedotvornih sklopov je skladenjska podstava v bistvu govorna podstava. Za sklop je značilno, da so vse sestavine skladenjske podstave (tudi zaimenske, členkovne, vezniške, predložne) pretvorbno enakovredne – vse postanejo sestavine besedotvorne podstave, npr. *svojčas/svoj čas*, *hvalabogu/hvala bogu*, *kratkomalo/kratko malo*, *slejkoprej/slej ko prej*, *tuintam/tu in tam*. Primeri *svoj čas*, *tu in tam* in *kratko malo* iz Gee so vsi zapisani z dvema besedama. Z dvema besedama sta prav tako zapisana oba primera *slej ko prej* iz Proteusa. Ostalo je iz Jokerja (*hvalabogu*, *kratkomalo*, *slejkoprej*), in sicer vse dosledno pisano skupaj. Pri besedotvornih sklopih, vsaj tistih, ki gredo skozi proces konverzije (iz besedne zveze v samostalniško), je mogoče govoriti o frazeoloških enotah.

1.2.1.2

Med minimalne frazeme uvrščamo tudi samostalniške in pridevniške (leksikalizirane) predložne zveze, npr. *na dušek*⁷⁸, *na mestu* 'v hipu, v trenutku'⁷⁹, *na oko*⁸⁰, *v (tej)luči*⁸¹, *kot*

⁷³ Joker, junij 2014.

⁷⁴ Joker, junij 2014.

⁷⁵ Joker, junij 2014.

⁷⁶ Moj mikro, september–oktober 2014.

⁷⁷ Joker, junij 2014.

⁷⁸ Joker, junij 2014.

⁷⁹ Joker, junij 2014.

⁸⁰ Moj mikro, september–oktober 2014.

⁸¹ Moj mikro, september–oktober 2014.

*nor*⁸², o katerih je prvi pisal Jože Toporišič (v Kržišnik 2010: 91). Frazeološkost in hkrati večbesednost je dokazoval s krajšanjem (variantnih) večbesednih zvez⁸³, npr. *kot nor* ← *kot bi bil nor*. Babičeva (2008: 49–63 v Kržišnik 2010: 91) za dokazovanje frazeološkosti poleg omenjenega krajšanja navaja še besedni red – zamenljivost sestavin in možnosti vstavljanja sobesedilnih prvin.

1.2.1.3

Naslednja skupina, omejena izključno na glagolske in za slovenščino značilne minimalne frazeme, so zveze glagol+jo/ga/jih, npr. *biksati ga*⁸⁴, *pokronati ga*⁸⁵. Poleg argumentov krajšanja in/ali variantnosti frazemske enote *jo, ga jih*, je o meji med idiomatsko besedo in besednozveznim frazemom mogoče presojati z vidika dveh meril: a) z obstojem reference, npr. *fasati jih* (=udarci)⁸⁶, *ubрати jo* (=pot)⁸⁷, in b) s stavčno negacijo preverljivo udeležensko vlogo (in zaimenskostjo) sestavine *jo, ga* ali *jih*, npr. pog., ekspr. *odnesti jo (kako)* iz Proteusa, februar 2014, letn. 6/76 (*Franck-Hertzev poskus jo je odnesel bolje kot Bohrove krožnice.*), kjer bi bila (hipotetična) negacija takšna: *Franck-Hertzev poskus je ni odnesel bolje kot Bohrove krožnice.*

Podobno je tudi pri primerih *glagol+se*, ki so glede vprašanja o frazeološkosti oz. nefrazeološkosti še odprti, čeprav lahko, upoštevajoč navedena merila, kot možne minimalne frazeme ali vsaj kot mejne primere opredelimo zveze tipa, npr. *opeči se* (←*opeči si prste*←*opeči si svoje prste**)⁸⁸. (Kržišnik 2010: 83–92).

⁸² Moj mikro, september–oktober 2014.

⁸³ Kržišnik (1994a: 59) isto argumentacijo razširi na glagolske predložne zveze.

⁸⁴ Joker, junij 2014.

⁸⁵ Joker, junij 2014.

⁸⁶ Joker, junij 2014.

⁸⁷ Gea, september 2014, letn. 24. Frazem je v besedilu rabljen napačno: *Izgnanci so deloma šli na sever proti Gradiščanski in vse do Poljske, večji del pa jih je ubral na Primorsko in v Dalmacijo, kjer je še danes edini slovenski judovski priimek Morpurgo, torej Mariborčan.* Napaka je najverjetneje posledica vpliva osebka (mn.) iz prvega stavka.

⁸⁸ Primer je iz članka E. Kržišnik (2010: 92).

1.2.2 Zgornja meja frazeologije

Zgornjo mejo frazeologije (torej razmejitev, kaj je še frazem in kaj že nestalna besedilna enota) predstavljajo frazemi z večstavčno sestavo oz. sestavljene povedi, kot so rečenice⁸⁹ (ki nimajo prostega skladenjskega mesta zunaj frazema), npr. *Zarečenega kruha se največ poje*⁹⁰, *Zrno na zrno pogača, kamen na kamen palača*⁹¹.

1.3. Delitev frazemov po obliki

Po obliki delimo frazeme na nestavčne (besednozvezne) in stavčne. **Nestavčne** lahko dalje razvrstimo na samostalniške (*šibka točka*⁹², *trd oreh*⁹³, *staro in mlado*⁹⁴, *ozko grlo*⁹⁵) pridevniške (*počasen kot polž*⁹⁶, *iz mesa in krvi*⁹⁷, *za prste obliznit*⁹⁸), prislovne (na prvi pogled⁹⁹, svoj čas¹⁰⁰, po hitrem postopku¹⁰¹, pod milim nebom¹⁰², kolikor toliko¹⁰³, do neke mere¹⁰⁴) in glagolske (*imeti vse karte v rokah*¹⁰⁵, *pokazati zobe*¹⁰⁶, *vzeti besedo nazaj*¹⁰⁷, *imeti oster jezik*¹⁰⁸, *obesiti kaj na (veliki) zvon*¹⁰⁹, *iti na živce komu*¹¹⁰). **Stavčni** frazemi pa so lahko

⁸⁹ Rekla na vmesni meji se od rečenic razlikujejo po tem, da imajo eno prosto vezljivostno skladenjsko mesto, npr. *lasje stopijo pokonci komu*, *sekira pade v med komu*, *toplo je pri srcu komu*, *sreča se nasmehne komu*, *ni ne duha ne sluha o kom/čem* itd.

⁹⁰ Moj mikro, september–oktober 2014.

⁹¹ Gea, september 2014, letn. 24, (vendar kot prenovitev: Ja, *kamen na kamen palača ali pa vsaj boljša plača ...*

⁹² Joker, junij 2014, in Moj mikro, september–oktober 2014.

⁹³ Joker, junij 2014.

⁹⁴ Joker, junij 2014.

⁹⁵ Joker, junij 2014, in Moj mikro, september–oktober 2014.

⁹⁶ Gea, oktober 2014, letn. 24.

⁹⁷ Moj mikro, september–oktober 2014.

⁹⁸ Joker, junij 2014.

⁹⁹ Proteus, april 2014, letn. 8/76, Gea, september 2014, letn. 24 (2-krat), Joker, junij 2014, in Moj mikro, september–oktober 2014 (kar 9-krat).

¹⁰⁰ Gea, september 2014, letn. 24.

¹⁰¹ Gea, september 2014, letn. 24, Joker, junij 2014.

¹⁰² Gea, oktober 2014, letn. 24.

¹⁰³ Moj mikro, september–oktober 2014.

¹⁰⁴ Moj mikro, september–oktober 2014.

¹⁰⁵ Moj mikro, september–oktober 2014.

¹⁰⁶ Gea, september 2014, letn. 24.

¹⁰⁷ Gea, september 2014, letn. 24.

¹⁰⁸ Joker, junij 2014.

¹⁰⁹ Moj mikro, september–oktober 2014.

¹¹⁰ Moj mikro, september–oktober 2014.

pregovorni (*Kdor hoče iti na Dunaj, mora pustiti trebuh zunaj.*¹¹¹) ali nepregovorni (*Ta je pa dobra.*¹¹², *Čas je (že)*¹¹³, *Vse lepo in prav.*¹¹⁴) (Kržišnik 1994: 91).

Slovensko jezikoslovje v frazeologiji upošteva tako nestavčne frazeme in rekla kot tudi stavčne frazeme in rečenice (Kržišnik-Kolšek 1988: 47).

Posebno mesto v frazeologiji imajo še t. i. **pragmatični frazemi**¹¹⁵, katerih skladijska vloga je enaka kot pri medmetih (*hvala bogu*¹¹⁶) in členkih (*bolj kot ne*¹¹⁷, *kratko malo*¹¹⁸, *na žalost*¹¹⁹, *na srečo*¹²⁰). Lahko so enostavčni (*In pika.*¹²¹, *Ne me basat.*¹²²), večstavčni (*Kar je, je.*¹²³), del večstavčne povedi (*resnici na ljubo*¹²⁴, *da ne bo pomote*¹²⁵) ali v vlogi pastavčne povedi (*kje pa*¹²⁶), ki je lahko del soledja (*ne nazadnje*¹²⁷, *na kratko*¹²⁸) ali polstavčni del večstavčne povedi (*tako rekoč*¹²⁹, *milo rečeno*¹³⁰) (Jakop 2006: 114, 122–124).

1.4 Lastnosti frazemov

Osnovne lastnosti frazema, o katerih je bilo nekaj napovedanega in malo napisanega že v prejšnjih poglavjih, so večbesednost, stalnost (oblike in pomena), neizpeljivost pomena iz pomena sestavin/idiomatičnost in ekspresivnost (Kržišnik 1994: 92–95).

¹¹¹ Joker, junij 2014 (vendar kot prenovitev: *Kar nam je bil včasih Slovincem Dunaj, to je že lep čas London: za pustiti trebuh zunaj.*)

¹¹² Joker, junij 2014.

¹¹³ Joker, junij 2014.

¹¹⁴ Moj mikro, september–oktober 2014.

¹¹⁵ Pragmatični frazemi imajo pragmatično funkcijo stalno, kar pomeni, da je z izrekanjem pragmatičnega frazema opravljeno neko govorno dejanje (Jakop 2014: 2). Istega frazema ne moremo uporabiti v drugi funkciji, npr. *Ne me basat!* vedno pomeni začudenje, presenečenje.

¹¹⁶ Joker, junij 2014, vendar z enobesednim zapisom *hvalabogu*.

¹¹⁷ Joker, junij 2014.

¹¹⁸ Joker, junij 2014 (3-krat), vsi zapisani z eno besedo (*kratkomalo*), in Gea, oktober 2014, letn. 24, en primer, zapisan z dvema besedama (*kratko malo*).

¹¹⁹ Gea, september 2014, letn. 24, Moj mikro, september–oktober 2014 (6-krat).

¹²⁰ Gea, oktober 2014, letn. 24, Joker, junij 2014 in Moj mikro, september–oktober 2014 (2-krat).

¹²¹ Joker, junij 2014.

¹²² Joker, junij 2014.

¹²³ Moj mikro, september–oktober 2014.

¹²⁴ Joker, junij 2014.

¹²⁵ Moj mikro, september–oktober 2014.

¹²⁶ Moj mikro, september–oktober 2014.

¹²⁷ Gea, september 2014, letn. 24.

¹²⁸ Moj mikro, september–oktober 2014.

¹²⁹ Gea, september 2014, letn. 24 (3-krat), Joker, junij 2014.

¹³⁰ Gea, september 2014, letn. 24 (2-krat), Gea, oktober 2014, letn. 24, Moj mikro, september–oktober 2014.

1.4.1 Večbesednost

Lastnost **večbesednost** določa, da frazem obsega vsaj dve besedi, npr. *levji delež*¹³¹, *kot na dlani*¹³², *tepsti se po glavi*¹³³. Enobesedna tvorjenka ni frazem (*čezlužni*¹³⁴, *dolpotegniti*¹³⁵, *brezglavo*¹³⁶, *hladnokrven*¹³⁷). Tudi sicer ekspresivna (ena) beseda (*zatreskati se*¹³⁸, *biti podkovan*¹³⁹ (v čem, npr. govorjenju, izražanju), *biti suženj (česa)*¹⁴⁰) ni frazem (za razliko od *prirasti komu k srcu*¹⁴¹, *imeti nabrušen jezik*¹⁴²). Pri primerih, kot so *čez noč*¹⁴³, *priti do (česa)*¹⁴⁴: npr. *podatkov*), lahko namesto o večbesednosti govorimo o nadbesednosti.

1.4.2 Stalnost

Druga opredeljiva lastnost frazemov je **stalnost**, ki zajema nespremenljivost njegovih sestavin. Stalnost znotraj frazema obsega stalnost oblike (oblikoslovna, besedotvorna, skladenjska in sestavinska stalnost) in pomena, stalnost zunaj frazema pa je vezana na omejenost zunanjih dopolnil, torej na vezljivost, kot npr. *držati koga – ne kaj – za besedo*¹⁴⁵, *kaj – ne kdo – teče v potokih*¹⁴⁶.

1.4.3 Idiomatičnost

Tretja lastnost je neizpeljivost pomena iz pomena posameznih sestavin oz. **idiomatičnost**. Ločimo različne stopnje predvidljivosti, in sicer **a)** nepredvidljivost pomena, npr. *hoditi komu v zelje*¹⁴⁷, *iti rakom žvižgat*¹⁴⁸, *pisano pogledati*¹⁴⁹, *pogledati komu skozi prste*¹⁵⁰, *rdeča nit*¹⁵¹,

¹³¹ Joker, junij 2014 (3-krat), Moj mikro, september–oktober 2014 (2-krat).

¹³² Moj mikro, september–oktober 2014.

¹³³ Moj mikro, september–oktober 2014.

¹³⁴ Joker, junij 2014.

¹³⁵ Joker, junij 2014.

¹³⁶ Moj mikro, september–oktober 2014.

¹³⁷ Joker, junij 2014.

¹³⁸ Joker, junij 2014.

¹³⁹ Moj mikro, september–oktober 2014.

¹⁴⁰ Gea, oktober 2014, letn. 24.

¹⁴¹ Joker, junij 2014.

¹⁴² Gea, oktober 2014, letn. 24.

¹⁴³ Joker, junij 2014, Moj mikro, september–oktober 2014 (6-krat).

¹⁴⁴ Gea, september 2014, letn. 24, Moj mikro, september–oktober 2014.

¹⁴⁵ Gea, oktober 2014, letn. 24.

¹⁴⁶ Joker, junij 2014.

¹⁴⁷ Joker, junij 2014.

¹⁴⁸ Joker, junij 2014.

¹⁴⁹ Joker, junij 2014.

¹⁵⁰ Joker, junij 2014.

¹⁵¹ Proteus, april 2014, letn. 8/76, Joker, junij 2014 (3-krat).

*kaj ni mačji kašelj*¹⁵²; pogosto je v celoti nepredvidljiv pomen takega frazema, ki vsebuje sestavino ali sestavine, ki niso (več) del besednega zaklada ali slovarja, kot npr. *iti cugrund*¹⁵³, *kaj gre v franže*¹⁵⁴, *čez drn in strn*¹⁵⁵, *furati safr*¹⁵⁶, in **b)** »prenesenost« pomena, kamor uvrščamo primero (*vleči se kakor jara kača*¹⁵⁷, *počiti kot milini mehurček*¹⁵⁸, *delati s kom/čim kot svinja z mehom*¹⁵⁹, *menjavati kaj kot spodnje gate*¹⁶⁰), metaforo (*s polno paro*¹⁶¹, *komu je kaj pisano na kožo*¹⁶², *pustiti svoj pečat*¹⁶³), metonimijo (*pomoliti nos (kam/od kod)*¹⁶⁴, *iti/hoditi v korak s časom*¹⁶⁵, *zapičiti si kaj v glavo*¹⁶⁶, *imeti oster jezik*¹⁶⁷, *kaj pride pod roke komu*¹⁶⁸) in simbolno vrednost sestavine (npr. *srce* kot simbol ljubezni oz. čustvovanja v splošnem; ekspr. *zlomiti srce komu*¹⁶⁹, ekspr. *srce se trga komu*¹⁷⁰, ekspr. *prirasti k srcu komu*¹⁷¹) itd.).

1.4.4 Ekspresivnost

Četrta lastnost frazemov je **ekspresivnost**¹⁷², ki je posledica **pomenskih premikov** (frazemi so poimenovalno (denotativno) kot tudi vrednotenjsko (konotativno) sredstvo¹⁷³), npr. *kralj*

¹⁵² Joker, junij 2014 (2-krat).

¹⁵³ Joker, junij 2014.

¹⁵⁴ Joker, junij 2014.

¹⁵⁵ Joker, junij 2014.

¹⁵⁶ Joker, junij 2014.

¹⁵⁷ Joker, junij 2014.

¹⁵⁸ Joker, junij 2014.

¹⁵⁹ Joker, junij 2014.

¹⁶⁰ Joker, junij 2014.

¹⁶¹ Joker, junij 2014.

¹⁶² Joker, junij 2014 (2-krat).

¹⁶³ Joker, junij 2014.

¹⁶⁴ Joker, junij 2014.

¹⁶⁵ Joker, junij 2014 (2-krat).

¹⁶⁶ Gea, september 2014, letn. 24

¹⁶⁷ Joker, junij 2014.

¹⁶⁸ Joker, junij 2014.

¹⁶⁹ Joker, junij 2014.

¹⁷⁰ Joker, junij 2014.

¹⁷¹ Joker, junij 2014.

¹⁷² Ekspresivnost je pri frazemih v njihovem primarnem pomenu in ne pridobljena iz sobesedila (Zima v Kržišnik, 1988). Lahko jo imenujemo »inherentna ekspresivnost«. V SSKJ je zato oznaka ekspr., ki se pojavlja pri veliko (a ne vseh) frazemih, odvečna, saj velja za vse frazeme. Potrebovali bi oznako, ki prinaša podatek o vrsti ekspresije (Kržišnik-Kolšek 1988: 62).

Obstajajo teoretična nesoglasja glede tega, kje je meja med pomenskostjo jezikovne enote, kamor sodi tudi (sistemska) ekspresivnost, in njeno pragmatiko – oz. delitev na širše in ožje pojmovanje konotacije. Pristaši širše pojmovane konotacije razumejo zvrstno zaznamovanost kot del/sestavino frazeološkega oz. leksikalnega pomena, medtem ko pristaši pojmovanja konotacije v ožjem smislu menijo, da emocionalne in evalvativne

*živali*¹⁷⁴ sicer poimenuje isto kot beseda lev, a dodatni pomen je '*kdor je zaradi določenih sposobnosti najpomembnejši v svojem okolju ali ima monopol v čem*', in **tudi oblike** (npr. rima, asonanca, ritmiziranje; *čez drn in strn*¹⁷⁵, *Denar je sveta vladar*¹⁷⁶.) (Kržišnik 1994b: 95).

1.5 Delitev frazemov glede na predvidljivost pomena iz pomenov sestavin

Glede na to, ali in kako lahko predvidimo pomen frazema iz pomenov njegovih sestavin, ločimo 3 (oz. 4) tipe frazemov. Ker je v poljudnoznanstvenih besedilih veliko enot (terminoloških poimenovanj, nefrazeoloških stalnih besednih zvez), ki jih uvrščamo v prvega od naštetih tipov in ki niso frazemi v ožjem smislu – za katere je obvezna lastnost frazeoloških enot tudi nemotiviranost/idiomatičnost (in ekspresivnost) –, sem se odločila, da v razdelitev vključim tudi te, t. i. sestave.

1.5.1 Sestave

Pri sestavah je pomen frazema (frazelogema, kot ga imenuje Toporišič) enak vsoti pomenov posameznih sestavin (Toporišič 1973/74: 275), npr. *morsko dno*¹⁷⁷, *nadmorska višina*¹⁷⁸, *gravitacijsko polje*¹⁷⁹, *vrstni red*¹⁸⁰, *živčni sistem*¹⁸¹, *prosti čas*¹⁸². To so stalne besedne zveze s popolnoma motiviranim pomenom.

sestavine (ki so vzrok za ekspresivni učinek) so del semantične zgradbe leksema oz. frazema, zvrstne pa ne (Kržišnik 2004: 104–105).

V frazeologiji je mogoče zaslediti večje dopuščanje širšega razumevanja konotacije, kar dokazujejo tudi slovarji, ki kažejo očitno povezanost med emotivno-evalvativno in jezikovnozvrstnostno zaznamovanostjo jezikovnih enot. Razmerje med njima je vzročno-posledično. Prva izraža čustveno-ocenjevalna razmerja subjekta do upovedenega (ekspresivne oznake so npr. *vzneseno*, *nizko*, *vulgarno*, *slabšalno* itd. ali tudi preprosto *ekspr.*), druga pa učinek jezikovnega sredstva, s katerim je to razmerje izraženo (zvrstne oznake so pa npr. *knjižno*, *pogovorno*, *nižje pogovorno*, *zastarelo*, *publicistično* itd.) (Kržišnik 2004: 104).

¹⁷⁴ Joker, junij 2014.

¹⁷⁵ Joker, junij 2014.

¹⁷⁶ Joker, junij 2014.

¹⁷⁷ Proteus, april 2014, letn. 8/76.

¹⁷⁸ Proteus, februar 2014, letn. 6/76.

¹⁷⁹ Proteus, april 2014, letn. 8/76.

¹⁸⁰ Joker, junij 2014.

¹⁸¹ Gea, oktober 2014, letn. 24.

¹⁸² Joker, junij 2014.

1.5.2 Skupi

Skupi so frazemi, pri katerih ima ena od sestavin nepredvidljiv pomen in vsaj ena predvidljivega. Npr. *začaran krog*¹⁸³, *vzeti pod drobnogled*¹⁸⁴, *zaspali kot ubit*¹⁸⁵, *imeti smolo*¹⁸⁶, *pirova zmaga*¹⁸⁷, *lep čas*¹⁸⁸, *čez (veliko) lužo*¹⁸⁹.

1.5.3 Sklopi

Sklopi so frazemi s prenesenim pomenom. Ti frazemi so metaforični – kot proste besedne zveze imajo drug, predvidljiv pomen, različen od frazeološkega. Npr. *pisano pogledati*¹⁹⁰ ('začuditi se'), *spraviti kaj pod streho*¹⁹¹ ('končati, izpeljati, opraviti kaj, dati, umestiti pod okrilje'), *malo morje*¹⁹² ('zelo veliko'), *streti trd oreh*¹⁹³ ('rešiti, narediti, kar je težko, težavno, težko izvedljivo').

1.5.4 Zrasleki

pa so popolnoma nepredvidljivi frazemi, torej taki, da iz sestavin ne moremo uganiti njegovega pomena. Npr. *vzeti koga na muho*¹⁹⁴ ('imeti koga za predmet napadov, obtožb, šal, zanimanja'), *ozko grlo*¹⁹⁵ ('kar otežuje, zavira kaj'), *komu je kaj pisano na kožo*¹⁹⁶ ('komu kaj zelo ustreza'), *imeti kaj za bregom*¹⁹⁷ ('skrivati, tajiti kaj; skrivaj pripravljati, nameravati storiti kaj'), *biti sol zemlje*¹⁹⁸ ('biti tisti, ki mora skrbeti za ohranitev moralnih vrednot človeštva'), *iti po gobe*¹⁹⁹ ('umreti, propasti'). Nekaterne besede same zase, izven frazema,

¹⁸³ Gea, september 2014, letn. 24.

¹⁸⁴ Gea, oktober 2014, letn. 24.

¹⁸⁵ Gea, oktober 2014, letn. 24.

¹⁸⁶ Gea, september 2014, letn. 24., Moj mikro september–oktober 2014.

¹⁸⁷ Joker, junij 2014.

¹⁸⁸ Joker, junij 2014 (2-krat).

¹⁸⁹ Joker, junij 2014 (2-krat).

¹⁹⁰ Joker, junij 2014.

¹⁹¹ Moj mikro, september–oktober 2014.

¹⁹² Joker, junij 2014.

¹⁹³ Joker, junij 2014.

¹⁹⁴ Joker, junij 2014.

¹⁹⁵ Joker, junij 2014, Moj mikro, september–oktober 2014.

¹⁹⁶ Joker, junij 2014.

¹⁹⁷ Joker, junij 2014.

¹⁹⁸ Joker, junij 2014.

¹⁹⁹ Joker, junij 2014.

sploh niso del slovarja – *prihi na kant* ('obubožati, gospodarsko propasti'), *brati komu levite*²⁰⁰ ('oštevati koga') (Toporišič 1973/74: 275–276).

1.6 Frazeološki pomen

Frazeološki pomen je, ko govorimo o frazeologiji v ožjem smislu²⁰¹, sestavljen iz dveh komponent, in sicer iz denotativnega in konotativnega dela. Denotativni del frazema je odvisen od logične vsebine in ga ni težko izraziti, konotativnega pa opredeljujejo predvsem težje določljive emocionalne in evalvativne sestavine pomena (Rigler Šilc 2011: 94).

Na primeru iz Jokerja, junij 2014: ekspr. *biti z eno nogo v grobu*; denotativni pomen: '*biti zelo star, biti blizu smrti*'; in konotativni pomen: '*negativna ocena življenjskega procesa staranja*'.

Vrednotenjska konotacija frazemov je lahko **negativna** (npr. *jemati koga na muho*²⁰², *zlomiti srce komu*²⁰³, *spremeniti kaj v prah in pepel*²⁰⁴, *igra mačke z mišjo*²⁰⁵, *obrniti komu hrbet*²⁰⁶), **pozitivna** (npr. *peti hvalo komu/čemu*²⁰⁷, *biti kos komu/čemu*²⁰⁸, *prirasti komu k srcu*²⁰⁹, *delati kot ura*²¹⁰) ali **nevtralna** (npr. *korak za korakom*²¹¹, *videti kaj na lastne oči*²¹², *v eni/isti sapi*²¹³, *čez noč*²¹⁴, *biti priča čemu*²¹⁵). Z izraženo konotacijo želimo ugotoviti, kako so s frazemi poimenovane predmetnost, dejavnosti in lastnosti razporejene glede na človekovo sprejemanje sporočanega oz. kako sporočeno vpliva na bralca (pozitivno, negativno ali nezaznamovano) (Kržišnik 1988: 196–199).

²⁰⁰ Primera iz Toporišič 1974: 275–276.

²⁰¹ Pri frazeologiji v širšem smislu konotativnosti ne moremo zahtevati.

²⁰² Joker, junij 2014.

²⁰³ Joker, junij 2014.

²⁰⁴ Joker, junij 2014.

²⁰⁵ Joker, junij 2014 (2-krat), in Moj mikro, september–oktober 2014.

²⁰⁶ Joker, junij 2014.

²⁰⁷ Joker, junij 2014.

²⁰⁸ Joker, junij 2014 (4-krat), in Moj mikro, september–oktober 2014 (2-krat).

²⁰⁹ Joker, junij 2014.

²¹⁰ Joker, junij 2014 (*delovati kot urica*, GF: 5).

²¹¹ Joker, junij 2014.

²¹² Joker, junij 2014.

²¹³ Joker, junij 2014, in Moj mikro, september–oktober 2014.

²¹⁴ Joker, junij 2014, in Moj mikro, september–oktober 2014 (5-krat).

²¹⁵ Joker, junij 2014, in Moj mikro, september–oktober 2014 (2-krat).

Denotativni pomen frazema je situacijsko neodvisen, konstanten, osnovni (temeljni) pomen nekega jezikovnega izraza, medtem ko je konotativni pomen lahko pridobljen (ima torej besedilno konotacijo) ali stalen (ima stalno slovarsko konotacijo). V frazeologiji so bolj izrazite konotativne pomenske lastnosti. Nadaljnja delitev konotativnih pomenskih lastnosti je povzeta po predavanjih red. prof. dr. Erike Kržišnik pri predmetu SKJ III (l. 2011).

Emocionalne konotativne pomenske lastnosti so dane z **obliko** (npr. zvočno barvanje, rimanje, ritmiziranje, pomanjševalnost sestavine, neknjižnost sestavine), kot npr. *vreči denar stran*²¹⁶, *ne tič ne miš*²¹⁷, *Denar je sveta vladar*.²¹⁸, *poskusni zajček*²¹⁹, *napolniti si mošnjiček*²²⁰, *fasati jih po jajcih*²²¹, *kura, ki nese zlata jajca*²²², *trgati gate*²²³, *v nulo kakšen*²²⁴ itd., **ali pomenom** – z nasprotjem med obliko in pomenom, monokolokabilno²²⁵ sestavino, navidezno motiviranostjo, npr. *kot pečka in trave*²²⁶, *rakava rana*²²⁷, *ni ne duha ne sluha o kom*²²⁸, *obrniti svet na glavo*²²⁹, *ni dobro češenj zobati s kom*²³⁰, *na lastno pest*²³¹, *izbiti sodu dno*²³², *(kot) mlinski kamen okoli vratu*²³³, *v tem grmu tiči zajec*²³⁴.

Simbolične so vezane na simboličen pomen sestavine (npr. *kri* kot simbol posameznikovih lastnosti, njegovega karakterja, temperamenta ali trenutnega čustvenega odzivanja; *vroča kri*²³⁵, *ohraniti mirno kri*²³⁶, *biti krvav pod kožo*²³⁷, *kri ni voda*²³⁸).

²¹⁶ Moj mikro, september–oktober 2014.

²¹⁷ Moj mikro, september–oktober 2014.

²¹⁸ Joker, junij 2014.

²¹⁹ Moj mikro, september–oktober 2014 (2-krat).

²²⁰ Joker, junij 2014 (/.../ po vsej verjetnosti pa gre za taktično potezo za polnjenje mošnjičkov /.../).

²²¹ Joker, junij 2014.

²²² Joker, junij 2014 (2-krat).

²²³ Joker, junij 2014.

²²⁴ Joker, junij 2014 (2-krat).

²²⁵ Monokolokabilne sestavine so take, ki se zunaj frazema ne pojavljajo, in niso del besednega sistema določenega jezika, ampak obstajajo samo v frazemu (Kržišnik 2006: 259), npr. primera (ibid.) *priti na kant, ne reči ne bev ne mev*.

²²⁶ Joker, junij 2014.

²²⁷ Moj mikro, september–oktober 2014.

²²⁸ Joker, junij 2014.

²²⁹ Joker, junij 2014.

²³⁰ Joker, junij 2014.

²³¹ Joker, junij 2014.

²³² Moj mikro, september–oktober 2014.

²³³ Moj mikro, september–oktober 2014.

²³⁴ Moj mikro, september–oktober 2014 (2-krat).

²³⁵ Joker, junij 2014, v čudni rabi: *vroče srce in ne vroča kri* (*A srce je vroče in čaka na fajt!*)

²³⁶ Moj mikro, september–oktober 2014.

²³⁷ Moj mikro, september–oktober 2014.

Evalvacijske/vrednotenjske pa ponazarjajo stališče govorca na lestvici dober – slab (*paša za oči*²³⁹, *vzeti koga za svojega*²⁴⁰ – *prepustiti koga usodi*²⁴¹, *pustiti koga na cedilu*²⁴², *neslana šala*²⁴³), pri čemer prevladujejo frazeološke enote z negativno vrednotenjsko konotacijo.

1.7 Odstopi od normirane podobe oz. normiranih podob frazemov

Normativnost frazemov je težje določljiva, saj obstaja polno variant in pretvorb na oblikovni in – zaradi obširnega deleža konotativnih pomenskih sestavin – tudi na pomenski ravni (Molotkov 1977: 184). Za določanje skladnosti frazemov z normo poznamo tri vrste pripomočkov: splošne frazeološke slovarje, besedilno gradivo in metajezikovno razsojo rojenih govorcev (Burger 1987: 71 v Kržišnik 1996: 136). Odkar lahko preprosto preverjamo rabo v praksi, tudi korpuse na spletu (npr. Gigafida).

Pri določanju normativne podobe frazemov in pri virih za njihovo normiranje obstajajo določene težave. Stalnost oblike in pomena je v rabi pogosto kršena. Odstopi od norme so razvrščeni glede na to, ali so napaka ali ne. Ugotavlja se torej, ali gre za dopustne ali nedopustne oblikoslovne, skladenjske in sestavinske spremembe, ki jih bom podrobneje definirala kasneje. Normativnost je v frazeologiji težje opredeljiva, kajti popolna stalnost je lastnost le redkih frazemov. Normativno določanje zahteva opredelitev izhodiščne (invariantne oblike) (Čermák 1985: 184 v Kržišnik 1996: 133) ter opredelitev oblik rabe (frazeoloških oblik) (Toporišič 1973/74: 273 v Kržišnik 1996: 133), kamor poleg oblikoslovnih prilagoditev sodijo tudi **dopustne rabe pretvorb**²⁴⁴. Od izhodiščne oblike je treba razmejiti normirane obstoječe **frazeološke variante**, ki so lahko enakovredne ali stilno zaznamovane (Kržišnik 1996: 133–134), npr. *vzeti/jemati koga na muho*²⁴⁵, *odpreti/odpirati oči komu*²⁴⁶,

²³⁸ Joker, junij 2014.

²³⁹ Joker, junij 2014.

²⁴⁰ Joker, junij 2014, Moj mikro, september–oktober 2014.

²⁴¹ Proteus, februar 2014, letn. 6/76.

²⁴² Gea, september 2014, letn. 24.

²⁴³ Gea, oktober 2014, letn. 24.

²⁴⁴ Dopustna pretvorba ni aktualizacija niti napaka, temveč ena od kontekstualno pogojenih oblik rabe frazema. Včasih je bilo ocenjevanje dopustnosti oz. blokiraniosti pretvorb intuitivno (občutek lingvista in anketiranje rojenih govorcev), z vzpostavitvijo korpusa slovenskih besedil Fida in Fida plus (ter Gigafida, op. J. P.) pa intuitivno določanje dopolnjujemo s preverjanjem dejanske realizacije v besedilih (Kržišnik 2005: 215–216).

²⁴⁵ Joker, junij 2014 (*jemati koga na muho*).

²⁴⁶ Gea, oktober 2014, letn. 24.

*pri/stopiti s kom v stik*²⁴⁷, *romati v koš/smeti*²⁴⁸, druga stran/plat medalje²⁴⁹, *dobiti/fasati jih po jajcih/glavi/riti*²⁵⁰,

Variantnost je posledica večsestavinske zgradbe frazemov, sintaktičnih odnosov in ohlapnejše norme ter označuje leksikalizirane spremenjene rabe frazemov ob ohranjenem leksikalnem pomenu (Polajnar 2013: 6).

Od variant kot normiranih različic pa je treba ločiti različne **modificirane besedilne rabe** (neprenovitvene in prenovitvene) (Kržišnik 1996: 133–134).

Frazeološke modifikacije so neleksikalizirane spremenjene rabe frazemov in predstavljajo kreativno-situacijski način prilagajanja določenega frazema konkretnemu besedilu. Večinoma so zavestne in v besedilu funkcionalne (Polajnar 2013: 6).

Vse naštetu predstavljam v naslednjih podpoglavjih.

1.7.1 Oblike rabe in frazeološke variante

Popolna stalnost je, kot rečeno, lastnost le redkih frazemov, zato obstajata (že prej omenjeni) dve vrsti omejene in ustaljene sistemske spremenljivosti (po predavanjih red. prof. dr. Erike Kržišnik pri predmetu SKJ III, l. 2011). Ločimo torej:

Oblike rabe, ki so pogojene s sobesedilom, v katerega se vključujejo. Poznamo **oblikoslovne**, in sicer **sklonske** (npr. *Je dobro znana zdravilna goba, ki poleg pisane paleta vitaminov vsebuje tudi pomembne polisaharide in beljakovine, ki zavirajo ...*²⁵¹ *Pisana paleta – pisane paleta*; Varovalko, da ne bi otroci brez vednosti staršev z nakupi v igri zapravili malega bogastva, pa sta obe tržnici uvedli že pred časom.²⁵² *Malo bogastvo – malega bogastva*), **spregatvene** (*Pri vožnji navzgor nas ljudje velikokrat spodbujajo, pri vožnji navzdol pa se seveda moramo zavedati, da v gozdu nismo sami, s čimer preprečujemo situacije, ki na*

²⁴⁷ Proteus, februar 2014, letn. 6/76 (*stopiti v stik s kom*).

²⁴⁸ Moj mikro, september–oktober 2014.

²⁴⁹ Moj mikro, september–oktober 2014.

²⁵⁰ Joker, junij 2014 (*fasati jih po jajcih*).

²⁵¹ Proteus, februar 2014, letn. 6/76.

²⁵² Moj mikro, september–oktober 2014.

gorske kolesarje mečejo slabo luč in utrjujejo stereotip, da smo divjaki.²⁵³ Metati slabo luč na koga/kaj – mečejo slabo luč na koga/kaj), **časovne** (Zaradi neznanega razloga je bil omogočen pravočasen uvoz srčnih spodbujevalcev, zato je profesor Košak vzel stvari v svoje roke.²⁵⁴ Vzeti kaj v svoje roke – je vzel kaj v svoje roke), **naklonske** (Nintendo so, tako kot igranje na PCju, pokopavali nenehno, a se je vedno pokazalo, da je firma preveč trdna in disciplinirana, da bi šla cugrund.²⁵⁵ Iti cugrund – bi šla cugrund). Naslednje so še **členske** (Verjetno niste odkrivali Amerike²⁵⁶, ampak vzeli, kar trg ponuja in vam je ustrezalo²⁵⁷. Odkriti Ameriko – ne odkriti Amerike) in **celovite skladišne pretvorbe** (Nemirni duh profesorju Košaku ni dopuščal počivanja na lovorikah in je ves čas svojega delovanja z mladostniškim navdušenjem postavljaj mejnik za mejnikom v slovenski srčni kirurgiji.²⁵⁸ Počivati na lovorikah – počivanje na lovorikah; Kritiki trdijo, da gre za stran vržen denar.²⁵⁹ Vreči denar stran – stran vržen denar).

Frazeološke variante so po drugi strani sistemske, neodvisne od sobesedila. Ločimo **oblikoslovne**: npr. v številu (*Singerja je na režiserskem stolčku nasledil Brett Ratner (Rush Hour), ki nima predhodnikovega očesa za detajle*.²⁶⁰ Imeti oči za koga/kaj – imeti oko za koga/kaj), vidu (npr. *Nad njegovo prodorno knjigo Sapiens smo se navdušili uredniki po vsem svetu in jo želimo deliti z bralci, saj je to ena tistih knjig, ki postavlja prava vprašanja in nam odpira oči*.²⁶¹ Odpreti oči komu – odpirati oči komu), **skladišne** (Povabilom se najlažje izognemo tako, da svojega znanja in sposobnosti ne obešamo na veliki zvon.²⁶² Obešati kaj na (veliki) zvon); *Da dosežemo podobno zmogljivost pri zrcalnorefleksnih fotoaparatih ali fotoaparatih brez zrcala, moramo za objektivne s konstantno zaslonko f2.8 oziroma f4 poseči dokaj globoko v žep*.²⁶³ (Globoko) poseči v žep) in **sestavinske** (En krepek adut pa je imel

²⁵³ Gea, september 2014, letn. 24.

²⁵⁴ Proteus, februar 2014, letn. 6/76.

²⁵⁵ Joker, junij 2014.

²⁵⁶ Razlika je tudi v vidu (dovršnik odkriti : nedovršnik odkrivati).

²⁵⁷ Moj mikro, september–oktober 2014.

²⁵⁸ Proteus, februar 2014, letn. 6/76.

²⁵⁹ Moj mikro, september–oktober 2014.

²⁶⁰ Joker, junij 2014.

²⁶¹ Gea, oktober 2014, letn. 24.

²⁶² Moj mikro, september–oktober 2014.

²⁶³ Moj mikro, september–oktober 2014.

*Ninty, ki je namesto konference v živo predvajal vnaprej pripravljeno oddajo, vendarle v rokavu.*²⁶⁴ *Imeti asa v rokavu – imeti adut v rokavu).*

1.7.2 Modifikacije, frazeološke prenovitve in napake

Modificirana raba je za razliko od ustaljene rabe neustaljena in bodisi prenovitvena bodisi neprenovitvena. Prenovitve kot modifikacije je mogoče izločiti na podlagi njihove vloge v besedilu. V mnogih primerih je meja med variantami in neprenovitvenimi modifikacijami, ki so z vidika normirane stalnosti **napake**, težko določiti.

Najtežje je meja določljiva v primeru t. i. frazeoloških nizov (serij), kjer ena sestavina nastopa v slovarskem pomenu in je pomenotvorna. Norma je pogojena s stalnostjo, ki se oblikuje na podlagi sočasne rabe in zgodovinskega (slovarskega in besedilnega) izročila (Kržišnik 1996: 133–134).

Odstopi od normirane podobe frazema pa niso vedno kršitev norme. Nenormativna raba frazema je lahko zgodovinsko pogojena sprememba (ki je v sodobnem besedilu upravičena le, če v besedilo vnaša jezikovnozgodovinski odtenek) ali frazeološka prenovitev (Kržišnik 1996: 139–140).

Ko govorimo o besedilno pogojenih kreativnih posegih v ustaljeno strukturo in/ali pomen frazeoloških enot – kar je značilnost prenovitev –, je (glede na to, da so frazeološke enote sekundarni jezikovni znaki) bistveno upoštevanje napetosti²⁶⁵ med dvema pomenoma, t. i. »dobesednim« pomenom oz. seštevkom pomenov sestavin kot slovarskih besed (torej kot proste besedne zveze) in frazeološkim pomenom. Vse troje – oba pomena in razmerje (oz. napetost) med njima – določa semantično potenco frazema (Kržišnik 2006: 259).

²⁶⁴ Joker, junij 2014.

²⁶⁵ Razmerje med obema pomenoma je lahko motivirano pomensko, z ljudsko etimologijo ali pa sploh ni motivirano – bodisi zaradi izgube motiviranosti zaradi razvoja bodisi zaradi neobstoja motiviranosti, npr. pri prevzetih frazemih (Kržišnik 2006: 259) – npr. v Jokerju (junij 2014, str. 22) *ride the same wave (X-Men, ki so ime dobili po genu X in posledičnih eXtra možeh, so jezdili na istem valu).*

Frazeološke prenovitve so namerne in načeloma enkratne inovativne spremembe oblike in/ali pomena frazema ter v besedilu izpeljane, funkcionalne in prepoznavne (Kržišnik 1996: 139–141). Vezane so na kontekst, z vidika tvorca zavestne in z vidika naslovnika zaznane. Lahko so vzrok za nastanek novih frazemov (npr. *boljša polovica* → *slabša polovica* 'žena, ki je slaba'²⁶⁶; kjer je učinek, ki ga prinaša prenovitev, smešenje). Situacijske prenovitve so vezane na aktualni čas in prav zaradi tega hitro zastarajo.

Prenovitev je torej aktualizirana raba oblike in/ali pomena frazema, ki ustrezno učinkuje v določenem sobesedilu in v njem deluje kot inovacija (Kržišnik 1988: 187).

Posledica prenovitev je stilna opaznost, kar prenovitev kot postopek približuje ustvarjalni metafori. Da je prenovitev uspešna, mora vzpostavljati razvidno razmerje do pomena (in oblike) izhodiščnega pomena, hkrati pa v besedilu prinašati nove pomenske razsežnosti, tako da nastaja določena napetost med izhodiščnim in novim pomenom. Če te zahteve namerna spremenjena raba frazema ne izpolnjuje, gre za neuspešno prenovitev, ki je z drugo besedo verbalizem. Če prenovitev ne dosega svojega namena, torej je neuspešna, gre prav tako za kršitev norme (Kržišnik 1996: 141), npr. *Le-to znova ne bo tako realistično kot v Forzi, toda v okolici naj bi bilo zdaj manj ovir, zato bodo dirke še bolj dinamične in polne drznih ubirani poti*²⁶⁷.

Že nakazano zgoraj, je bistveno ločevanje med izrazoma modifikacija in prenovitev. Modifikacije obsega dvojje: prenovitvene modifikacije oz. prenovitve, ki imajo v besedilu inovativni učinek, in neprenovitvene modifikacije, ki tega učinka nimajo (Kržišnik 2006: 264).

Pri prenovitvah je vedno prisotna interakcija med pomenom frazeološke besedne zveze in pomenom proste besedne zveze. Razmerje je odvisno od konkretne besedilne uresničitve, kjer je v ospredju bodisi pomen frazeološke besedne zveze in pomen proste besedne zveze spremljevalna asociacija bodisi gre za hkratno uresničitev obeh pomenov bodisi je v ospredju pomen proste besedne zveze in pomen frazeološke v ozadju. Za razliko od prenovitvenih modifikacij druge, tj. neprenovitvene modifikacije, v besedilu realizirajo samo svoj frazeološki pomen (Kržišnik 2006: 269).

²⁶⁶ Kržišnik 1994c: 64. Ker enako prenovitev rabi in pozna več ljudi (kar je avtorica ugotovila z anketiranjem rojenih govorcev), lahko že govorimo o postopni ustalitvi »prenovitve« kot izhodiščne oblike in s tem novega in normativnega frazema (ibid.).

²⁶⁷ Joker, junij 2014, str. 13.

1.7.2.1 Modifikacije

Modifikacije so neke vrste napačne rabe, ki lahko predstavljajo uveljavljanje t. i. potencialne norme (in s tem morebiti celo spremembo norme in nastanek novih variant) (Kržišnik 1996: 149 v Kržišnik 2006: 264), npr. *Google Now ni nekaj, kar bi vas udarilo v obraz, ko zažene tablični računalnik ali telefon. Zadeva je dokaj nevpadljiva in, če se ji ravno ne posvetimo, skoraj ne vemo, da je tam.*²⁶⁸ – Iz frazema *kaj udari v oči komu*; napačna raba vezljivostnega dopolnila *koga* namesto *komu*; *Drugim ni težava biti bosopet, zgoraj brez ali od peta do glave prebarvan v modro.*²⁶⁹ – *Od pet/petá do glave*; Nasprotno, najmočnejši pečat pusti na bojevanju, ki je šibka plat številnih open-world iger.²⁷⁰ – *Šibka točka/plat*; *Zdaj si z zmagami sicer višaš številčno oceno, a te venomer tlačijo v isti koš tako z maherji kot zgubami.*²⁷¹ – *Metati/tlačiti koga v isti koš (s kom/kot koga)*; *Folk si misli, eh, tipu je uspelo na Kickstarterju, mehka mu prede.*²⁷² – *Trda/mehka prede komu*; *Da dosežemo podobno zmogljivost pri zrcalnorefleksnih fotoaparatih ali fotoaparatih brez zrcala, moramo za objektivne s konstantno zaslonko f2.8 oziroma f4 poseči dokaj globoko v žep.*²⁷³ – *Seči/poseči globoko v žep.*

1.7.2.2. Prenovitve

Spodaj so zapisani (in pojasnjeni) primeri prenovitev (prenovitvenih modifikacij), torej uspešnih, inovativnih posegov v besedilo.

- a) *Skupina paleontologov je letošnje poletje pod drobnogled vzela in analizirala kosti egiptovskega spinozavra (vrsta Spinosaurus aegyptiacus).*²⁷⁴

Gre za rahlo sobesedilno prenovitev, t. i. dvojno branje, pri kateri je pomen frazeološke besedne zveze *ekspr., pren. vzeti koga/kaj (torej kosti) pod drobnogled 'natančno,*

²⁶⁸ Moj mikro, september–oktober 2014.

²⁶⁹ Joker, junij 2014.

²⁷⁰ Joker, junij 2014.

²⁷¹ Joker, junij 2014.

²⁷² Joker, junij 2014.

²⁷³ Moj mikro, september–oktober 2014.

²⁷⁴ Gea, september 2014, letn. 24, str. 68.

vsestransko preučiti koga/kaj' (SSKJ, SSF) dobeseden²⁷⁵ in hkrati frazeološki. Morebiti je dodatno pojasnilo s prosto besedno zvezo (analizirati kosti) nekoliko nepotrebno in prisiljeno.

Bolj očitna sobesedilna prenovitev, vsaj za poznavalce računalniških iger, je tale:

b) *Prav tako napovedujejo naprednejši, taktičen boj, ki ga bo moč upravljati iz ptičje perspektive, a kadarkoli skočiti v škornje kateregakoli od kameradov.*²⁷⁶

Tisti, ki jim računalniške igre niso tako blizu, bi rabljeno zvezo najverjetneje obravnavali kot sestavinsko prenovitev iz frazema *stopiti v čigave čevlje* (GF: 146, v SSKJ-ju in SSF ga ni). Vendar glede na rabo *skočiti (v škornje* – ki so resda višji in zahtevajo večji napor, torej skok in ne le vstop) in ne *stopiti (v čevlje)* sem pomislila, da spremenjena oblika ni rabljena slučajno. Namreč – izvedela sem, da pri menjavi perspektive gledanja iz ptičje v tisto »naravnost« v igri dejansko skočiš v škornje (ki jih nosijo kameradi, vojaki), zaradi česar lahko prenovitev obravnavamo kot sobesedilno.

Podobno še:

c) */../Superherojske štorije gredo v čedalje večje razsežnosti./../
/.../Dosti bo vsemirjenja, kar bo dalo izkušnji novo dimenzijo, dobesedno.*²⁷⁷

Frazem pren., publ. *dati čemu novo dimenzijo* 'dati čemu dodatno vrednost, lastnost, novo izkušnjo' (SSKJ, GF: 91) lahko beremo dvojno, v prenesenem (raznoverstnost pripetljajev, prizorišč, likov ... v igri) in dobesednem pomenu ('vsaka od smeri, v katerih telo zavzema prostor, razsežnost') – igra, o kateri poroča avtor, je v tehniki 3D in ne več v 2D – dodana je torej »nova« dimenzija), na kar nakazuje tudi prislov dobesedno na koncu povedi. Gre za sobesedilno prenovitev.

č) *Zavoljo raziskave je Googlova delnica poskočila, s čimer se je vrednost podjetja dodatno povečala. Toda že majhen zajeb lahko povzroči pok mehurčka ...*²⁷⁸

²⁷⁵ Resda se kot prosta besedna zveza več ali manj stalno rabi izraz mikroskop, vendar SSKJ pri geslu drobnogled navaja frazeološko in tudi dobesedno razlago: optična priprava za opazovanje zelo majhnih, s prostim očesom nevidnih stvari, mikroskop / opazovati celice pod drobnogledom. Primer je problematičen, a gotovo pa res vseeno deluje tudi kot prenovitev.

²⁷⁶ Joker, junij 2014, str. 8.

²⁷⁷ Joker, junij 2014, str. 9.

Ta prenovitvena modifikacija temelji na frazemih ekspr., primera *počiti kot milini mehurček* 'izginiti, propasti' (SSF) in *finančni balon* 'denarna sredstva' (GF: 64). Razkriva dodatne pomene sestavin in zato vsekakor ni navadna pretvorba. Ni niti napaka. Je skladenjska prenovitev (samostalniški frazem, ki je nastal iz glagolskega; *počiti kot milni mehurček* → *pok mehurčka*). V Gigafidi najdemo podobna primera iz let 2008 in 2009. *Težava tiči v poku mehurčka cen premoženja v kontekstu preobsežnosti finančnega vzvodja.*; *Svetovna ohladitev ni samo "pok finančnega mehurčka". Je pok mehurčka življenjskega standarda – ravni življenjskega udobja.*

Zanimiva je naslednja:

- c) */.../pa tudi najstnice vseh starosti se bodo vživele v pokrajino in plemenitega žrebca, ko bodo pobožale pravega belega lipicanca! Do princa je potem le še korak skozi kraško grmičevje /.../*²⁷⁹

Večstopenjska (sestavljena) prenovitev frazema s celo zgodbo. Iz ekspr., pren. *princ na belem konju* 'izredno lep, dober, bogat, idealen moški, partner' (SSF). Prisotna je elipsa, ki je sicer s podpomenskama (žrebec, lipicanec) izražena v predhodnem stavku. Da prenovitev funkcionira, pripomore tudi preneseni pomen besede žrebec, ki pomeni 'mlad, postaven, poželjiv moški'.

- d) *Kar nam je bil včasih Slovincem Dunaj, to je že lep čas London: za pustiti trebuh zunaj.*²⁸⁰

Prenovitev rečenice preg. *Kdor hoče iti na Dunaj, mora pustiti trebuh zunaj* 'Na Dunaju je življenje zelo drago' (SSKJ).

Podobno tale:

- e) *Ja, kamen na kamen palača ali pa vsaj boljša plača ... Ustvarjanje je tako kot uničevanje sestavni del življenjskega ciklusa.*²⁸¹

²⁷⁸ Joker, junij 2014, str. 18.

²⁷⁹ Gea, september 2014, letn. 24, str. 66.

²⁸⁰ Joker, junij 2014, str. 5.

²⁸¹ Gea, september 2014, letn. 24, str. 68.

Prenovitev rečenice preg. *Zrno na zrno pogača, kamen na kamen palača* 'iz vztrajnega drobnega dela nastanejo velike stvari' (SSKJ). Ritmizirana je tako kot izhodiščna rečenica.

In še:

f) Hiba božja²⁸²

Prenovitev frazema star. *šiba božja* 'velika nesreča, nadloga' (SSKJ). Prenovitev deluje zaradi glasovne podobnosti besed *šiba* in *hiba* (rimanje).

g) *Zato se kot pravi detektiv navadiš vtakniti nos v vsak kot in skušaš pretakniti vse, kar ti pride pod prste.*²⁸³

Zgornji primer je prenovitev, nastala s križanjem frazemov ekspr., pren., dov. *vtakniti nos kam* 'vmešati se' (SSKJ, SSF) in ekspr. *pretakniti vse kote* 'povsod pogledati, preiskati' (SSKJ). Frazološka križanja so dostikrat ponesrečena in posledica nepoznavanja frazemov (torej napake), česar pa ne moremo reči za ta primer. Iz povedi je razvidno, da avtor pozna oba frazema (*vtakniti nos*, *pretakniti*). Najdemo še en primer križanja frazemov *kaj pride pod prste* komu (GF: 67, 19 v pomenu 'ukrasti, vzeti, kar ni čigavo, dobiti s krajo') oz. sestavinsko varianto frazema *kaj pride pod roke komu* 'kaj je v dosegu rok' in olepš., pren. *imeti dolge prste* 'krasti' → skupaj: 'ukrasti vse'.

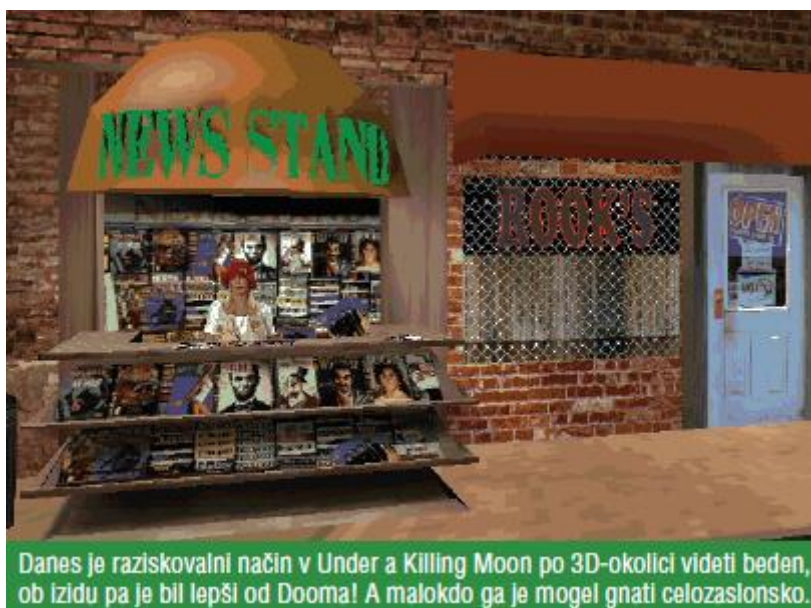
h) *Under a Killing Moon bo bržkone presuh zalogaj, a zdaleč ne neužiten.*²⁸⁴

Gre za prenovitev iz frazema ekspr. *biti velik zalogaj* (SSKJ) oz. ekspr., pren. *trd zalogaj* (SSF) 'kar je zelo težko, zahtevno' in dobesednega pomena besede *zalogaj* 'količina hrane, ki se da naenkrat v usta', ki ga spodbuja sobesedilo (*presuh*, *neužiten*). Vprašanje je, zakaj ravno pridevnik *presuh*? Najverjetneje kot stopnjevana protipomenka besede *trd*. Mogoče celo aluzija na simboliko besedne zveze *suh kruh* 'težko, revno življenje' in s tem na slabšo kakovost omenjene računalniške igre *Under a Killing Moon*?

²⁸² Naslov članka; Joker, junij 2014, str. 56.

²⁸³ Joker, junij 2014, str. 35.

²⁸⁴ Joker, junij 2014, str. 35.

Slika 1: Igra Under a Killing Moon

- i) Marsikdo se v njem ne bo našel, nekateri pa smo v njem pustili svoje zlomljeno srce.²⁸⁵

Prenovitev skladišne strukture s spremenjenimi skladišnimi vlogami in pomeni sestavin, ekspr. *zlomiti srce komu* (SSKJ) 'onesrečiti, prizadeti koga' → *zlomljeno srce*. Frazem v izhodiščni obliki zahteva prisotnost dveh dopolnil: *kdo* in *komu*. Pretvorba tega frazema ne potrebuje dopolnil, hkrati pa se spremenita skladišna vloga (glagol, samostalnik v tožilniku in samostalnik v dajalniku → lastnostni pridevnik in samostalnik v imenovalniku) in pomen sestavin. Je pa res, da se zveza *zlomljeno srce* v Gigafidi pojavi 430-krat, zaradi česar je morda bolje govoriti o že osamosvojenem samostalniškem frazemu.

- j) *So luštne in ena je painkillerjevska orjaška, toda zopet ne navdušijo toliko, da bi čeljust padala pod mizo*.²⁸⁶

Izhodiščni stavčni frazem pog., hiperb. *čeljust pade dol komu* 'kdo je zelo presenečen' (SSF) → *čeljust pada pod mizo* ∅ (sestavinska zamenjava in oblikoslovna sprememba – vidska,

²⁸⁵ Joker, junij 2014, str. 35.

²⁸⁶ Joker, junij 2014, str. 38.

in sicer iz dovršnika v nedovršnik). Gre za stopnjevanje, učinek pretiravanja – kar je dodatni pomen, ki ga prinaša ta prenovitev.

- k) *Paranormalne čirečare so šle še dve prestavi više pred petimi leti v Wolfensteinu spod rok Raven Softwara.*²⁸⁷

Prenovitev frazema *dati v višjo prestavo 'hitreje, bolje kaj narediti'* (GF: 19). Prisotni so skladijska razširitev (*dve*) in prenovljena skladijska struktura ter sestavinska zamenjava (*Kdo dati v višjo prestavo (kaj) – kaj gre v višjo prestavo*).

- l) *Špil se bolj kot na proslavljeni Symphony of the Night naslanja na Lords of Shadow in pozna izmikanje, blok, protinapad, lučanje sovražnikov v luft ter malo morje kombinacij, ki se sproti samodejno odklepajo.*²⁸⁸

Prenovitev frazema ekspr. *pognati koga/kaj v zrak 'razstreliti koga/kaj'* (SSKJ) s spremembo sestavin (lučanje in luft). Zamenjana sestavina luft je neknjižna in prinaša dodaten pomen. Rabljen je tudi nedovršnik.

- m) *Klik na digitalcu ne stane nič. Lahko se sprehodiš po ulici in jih mirne denarnice naštančaš dva tisoč.*²⁸⁹

Prenovitev frazema nevtr., prisl. zv. *mirne duše 'brez pomislekov, skrbi'* (SSKJ, SSF) je sestavinska (zamenjava sestavine). Načeloma bi prenovitev lahko bila tudi večstopenjska. Prenovitev *mirne denarnice* se hkrati nanaša na pomen frazema *mirne duše 'brez pomislekov, skrbi'* in tudi na pomen sestavine *denarnica 'majhna, torbici podobna priprava za nošenje bankovcev in kovancev'*. Izraz »*mirne denarnice*« torej vsebuje tudi pomen, ki je razviden iz povedi *Klik na digitalcu ne stane nič*, zato: '*Brez pomislekov, skrbi za denar* (to je dodatek/novo/tisto, kar prinese prenovitev)' se lahko sprehodiš po ulici, zato ker klik na digitalcu ne stane nič.

²⁸⁷ Joker, junij 2014, str. 37.

²⁸⁸ Joker, junij 2014, str. 51.

²⁸⁹ Joker, junij 2014, str. 63.

- n) *Občinstvo so si tovrstne igre pridobile celo med pravovernimi fajterji, ki sami sebe izzivajo, s kako malo stroškov lahko pridejo čimdlje oziroma odklenejo čimveč ter v postopku brutalno ownajo začetnike. Saj veš: kar je za Nube voda, je za n00be kri. Njihova lastna.*²⁹⁰

Nube je afriško ljudstvo, ki živi na gorskem področju, kjer je vode dovolj celo v zelo sušnih obdobjih. Prenovitev izhaja iz ustaljenega vzorca – *kar je za enega x, je za drugega y*, ki pomeni neko tradicionalnost in ustaljenost, npr. *kar je za nekoga dobro, je za drugega slabo*. V tem primeru se vzporejata oz. primerjata količinskost vode pri Nubih in količinskost (lastne) krvi n00bov (ki v internetnem slengu označuje začetnike, nestrokovnjake). Torej, zaradi neznanja so n00bi v tej igri brutalno poraženi in zaradi tega je v njej »pretočene veliko krvi« (njihove lastne; torej krvi n00bov oz. nestrokovnjakov), tako kot je na področju, kjer živijo Nubi, veliko vode. Prenovitev funkcionira še zaradi podobnosti zapisov sestavin Nube in n00be.

- o) *Sol in poper zemlje*²⁹¹

Gre za skladijsko razširitev frazema bibl. *biti sol zemlje* 'biti tisti, ki mora skrbeti za ohranitev moralnih vrednot človeštva' (SSKJ, SSF). Sol in poper sta začimbi, ki se po navadi pojavljata v paru in tvorita neko celoto. Prenovitev potencira pomen frazema. Hkrati lahko omenimo še zaznamovanost pomena celotnega frazema (ne pa tudi sestavin) z oznako biblijsko.

- r) *Alex je skočila iz kabine, kot bi imela dodatno raketo v zadnjici.*²⁹²

Gre za prenovitev frazema²⁹³ *kot bi imel raketo v riti* 'zelo hitro', in sicer s spremembo sestavine in dodanim pridevnikom pred njo (skladijska razširitev), ki stopnjuje intenzivnost frazema. Torej Alex je že običajno hitra, v tem primeru pa je bila hitra še bolj.

²⁹⁰ Joker, junij 2014, str. 65.

²⁹¹ Naslov članka; Joker, junij 2014, str. 81.

²⁹² Joker, junij 2014, str. 89.

²⁹³ V GF se pojavlja samo en zadetek. Najverjetneje zato, ker je frazem izrazito ekspresiven – vulgaren.

s) Ni vse tako »svetlo«, kot bi si mislili. Kot je običaj, ima tudi ta tehnologija svoje slabosti. LED-dioda se stara počasneje kot drugi izvori svetlobe, a se vseeno stara in svetleča dioda počasi izgublja svojo svetlost, jakost svetlobe, ki jo je sposobna oddajati.²⁹⁴

Frazem ekspr., primera, nikal. *kaj ni tako črno, kot s pomenom 'kaj ni tako slabo, negativno, kot se zdi'* (SSF) se v zgornjem primeru pojavi kot sestavinska prenovitev – zamenjava. Prenovitev dobi nov, nasproten pomen. Prenovitev učinkuje, ker gre za opis LED-luči (katerih svetlost hitro izgubi svojo jakost) – dvojno branje frazema. Je torej tudi sobesedilna prenovitev. Avtor na frazeološkost opozori še z narekovaji.

Dvojno branje sproža tudi naslednja, ki pa je prej napaka kot prenovitev:

*Plačevanje storitev hrambe podatkov v oblaku, bodisi skupaj s programom bodisi le kot dodatni prostor, je kot mlinski kamen okoli vratu, ki nas začne dušiti, ko najemnine nismo več sposobni plačevati.*²⁹⁵

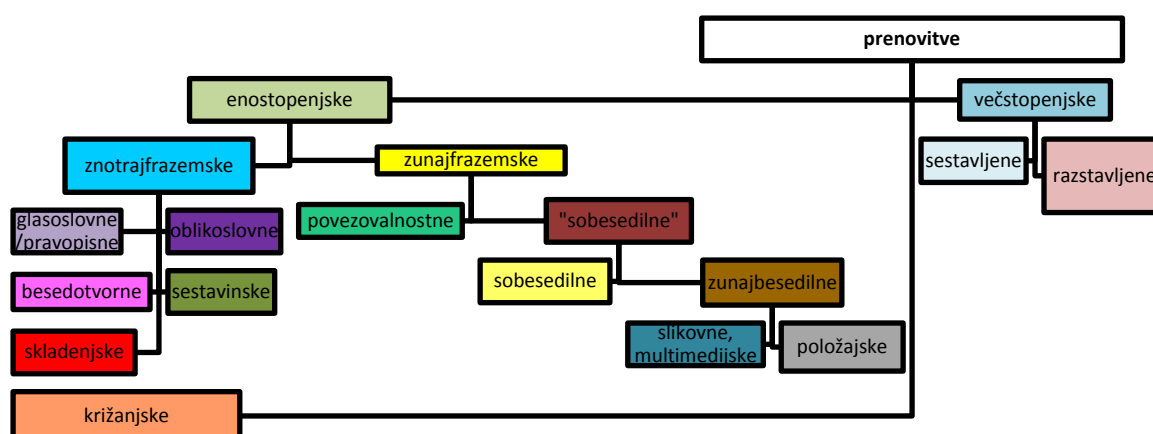
Slovarska oblika vsebuje predlog za oz. *okoli*: ekspr., primera, tudi pren. *mlinski kamen za vratom* (SSKJ, SSF) oz. *kot mlinski kamen okoli vratu 'zelo veliko breme'* (SSF). Bolje bi bilo, če bi avtor izbral frazem ekspr. *zadrgniti komu zanko okrog vratu 'spraviti koga v brezizhoden položaj'*, na kar asociira glagol *dušiti*. V primeru da bi avtor namesto uporabljenega izbral ta frazem, bi govorili o prenovitvi (zadrgnjena zanka *'brezizhoden položaj'*, ki duši *'otežuje dihanje'* in v prenesenem pomenu *'s silo ovira, preprečuje'*) in ne o napaki. Tako pa – *mlinski kamen okoli vratu* bi v svojem dobesednem pomenu oteževal prej naše ravnotežje, ne pa dihanja (če bi ga seveda lahko kako spravili okoli vratu). V Gigafidi se zveza *mlinski kamen okoli vratu/za vratom* ne pojavlja v bližnji okolici besede *dušiti*.

Zgornji primeri so vzeti iz v tej diplomi obravnavanega gradiva, torej iz Gee (september 2014, let. 24), Gee (oktober 2014, letn. 24), Jokerja (junij 2014), Mojega mikra (september–oktober 2014), Proteusa (april 2014, letn. 8/76) in Proteusa (februar 2014, letn. 6/76), razloženi pa po tipologiji prenovitev Erike Kržišnik (2006: 268–269), kjer avtorica zapiše, da je za

²⁹⁴ Moj mikro, september–oktober 2014, str. 64.

²⁹⁵ Moj mikro, september–oktober 2014, str. 18.

funkcioniranje frazema kot frazema (in izključno frazema) treba zadostiti štirim pogojem: 1. dana skladenjska zapolnitev, 2. dana skladenjska struktura, 3. dana zunajfrazemska strukturno-pomenska povezovalnost in 4. vključenost frazema v kontekst. Na podlagi teh pogojev so prenovitve razvrščene tako, kot prikazuje spodnja shema.

Slika 2: Klasifikacija prenovitev po Kržišnik (2006: 268–269).

Po tej klasifikaciji lahko kot **glasoslovno/pravopisno** prenovitev opredelimo primer g), kot **oblikoslovno** m), **sestavinsko**: primere i), m), r), s), **skladenjsko**: č), e), j), k), l), p), r), »sobesedilno« **sobesedilno**: a), b), c), s), **križanjsko**: primer h) in **večstopenjsko sestavljeno**: primere d), n) in o).

Nekaterih frazemov ne moremo pojasniti kot tiste zgoraj, lahko pa jih drugače, s t. i. **konceptualno metaforo**, kjer gre za razširitev izrabljenih delov (modifikacije) ali pa za rabo neizrabljenih delov (prenovitve).

Tradicionalno je bila metafora razumljena kot izjemen pojav, večinoma le sredstvo pesniške domišljije. Danes pa metafore niso samo sredstvo retoričnega oblikovanja besedila, ampak del vsakdanjega jezika, običajno izražene s konvencionalnim sredstvom in izjemoma s kreativnim (novim) izrazom. So del konceptualnega sistema in hkrati del človekovega mišljenja, npr. spredaj je gor/zadaj je dol (V ospredje vse bolj stopajo naprave, ki nadzirajo

dom pa tudi stanovalce v njem.²⁹⁶), več je gor/manj je dol (*Gobe in njihove biološko aktivne molekule imajo vse večjo vlogo tudi v biotehnologiji ...*²⁹⁷), dobro je gor/slabo je dol (*Sponzor celotnega projekta je mauricijski minister za informatiko, vse skupaj pa je bilo organizirano na zelo visoki ravni.*²⁹⁸), srečen je gor/žalosten je dol, zdravje/življenje je gor/bolezen je dol; besede so hrana (*Zarečenega kruha se poje največ ali pa preprosto Panasonic uporabnikov ni prepričal s svojimi izdelki, zato je znamko obudil od mrtvih.*²⁹⁹, *Louis del Monte, fizik, poslovnež in avtor knjige Revolucija umetne inteligence, je v pogovoru z novinarjem časnika Business Insider povedal nekaj krepih.*³⁰⁰), vedeti je videti (*Nikoli ni odveč imeti odprtih oči.*³⁰¹) ali pa vedenje (razumevanje) je videnje (ali čutno zaznavanje nasploh), dokazovanje/spor je vojna, politično delovanje je šahovska igra (*Na igralskem sejmu! Sony je to izkoristil, se posvetil špilom in za playstation 4 napovedal stotaka nižjo ceno. Šah mat.*³⁰²), življenje je igra na srečo in življenje je (odrska) igra (*V igri mačke in miši imajo spletna podjetja v svojih rokah vse karte, uporabniki skoraj nobenih.*³⁰³), gospodarstvo je bolnik, strast je ogenj (*A srce je vroče in čaka na fajt!*³⁰⁴), zanesljivo je čvrsto/nezanesljivo je nestabilno (*Zaradi ugodne ponudbe vodilnih podjetij mali lokalni ponudniki hranjenja podatkov izqubljajo tla pod nogami.*³⁰⁵, *V tej luči so izjave, da če Apple to jesen ne pokaže ničesar res novega, potem je z njegovo ero konec, na majavih nogah.*³⁰⁶), vznemirjenje je vročina, nečustvenost je hlad (*Tako Ronan kot pomagačica Joy sta priljudna lika, s katerima lahko soustvuješ, in pogube stranskih karakterjev te ne pustijo hladnega.*³⁰⁷), ideje (misli) so rastline itd.

Konceptualna metafora se na jezikovni ravni uresničuje le delno, pri čemer je uresničeni del konvencionaliziran in za določen jezik vsaj v precejšnji meri zavezujoč. Znotraj takega pojmovanja metafore je mogoče stvari zagledati drugače, bolj povezano z govorcem in njegovimi izkušnjami (Kržišnik, Smolič 1999: 61–83).

²⁹⁶ Moj mikro, september–oktober 2014.

²⁹⁷ Proteus, februar 2014, letn. 6/76.

²⁹⁸ Moj mikro, september–oktober 2014.

²⁹⁹ Moj mikro, september–oktober 2014.

³⁰⁰ Moj mikro, september–oktober 2014.

³⁰¹ Moj mikro, september–oktober 2014.

³⁰² Joker, junij 2014.

³⁰³ Moj mikro, september–oktober 2014

³⁰⁴ Joker, junij 2014. Neposrečena raba. Pravilneje bi bilo ekspr., pren. *vroča kri* 'strast, jeza, razburjenje'.

³⁰⁵ Moj mikro, september–oktober 2014

³⁰⁶ Moj mikro, september–oktober 2014

³⁰⁷ Joker, junij 2014.

1.7.2.3 Frazeološke napake

Odstopi od norme, ki niso pogojeni niti z zgodovinsko spremembo norme niti s prenovitvijo v besedilu, so napake in hkrati kršitve norme.

Ločimo napake v **oblikoslovju** (v vidu, času, številu, spolu), **skladnji** (posamostaljanje, pooziraljanje, potrpnjenje, prehod v pridevniški frazem – sprememba glagolske sestavine v trpni deležnik), napake **pri nadomeščanju frazeoloških sestavin**, napake, ki so posledica **križanja** (kontaminacije) frazemov, in napake zaradi **neustrezne rabe zunajfrazemskih vezljivostnih določil**. Najpoglavitejša vzroka za kršenje frazeološke norme sta nepoznavanje ali preslabo poznavanje norme in vpliv tujejezične frazeologije (Kržišnik 1996: 142–145).

Nekaj primerov napak iz pregledanega gradiva:

Oblikoslovne napake

*Ko so v strip začele pronicati teme, kot je Magnetovo preživetje holokavsta, in so hoteli ustvarjalci razburkati vodo s simuliranim ubojem Xavierja, je bila prodaja že slaba.*³⁰⁸

Razburkati vode (mn. → ed. – napaka v številu) 'povzročiti nemir, razburjenje'. Morda je napačna raba posledica podobnosti z obliko in pomenom frazema ekspr., pren. *kaliti vodo* 'povzročati zmedo, nejasnost'.

Skladenjske napake

*Lost Swords pa je dolgočasna, razvlečena jara kača enoličnih bitk s sovražniki, ki so osnovni liki iz serije, preoblečeni v kičaste gvante.*³⁰⁹

Ekspr., pren., primera *vleči se kakor jara kača* 'kar že dolgo traja in kaže, da se še ne bo kmalu končalo'. V tem primeru gre nemara za zavesten poseg v besedilo. V Kebrovem Slovarju slovenskih frazemov so še variante: *dolg kot jara kača, kot jara kača, kakor jara kača, vleči se kot jara kača*; samostalniškega *jara kača* ni. Pogostnost pojavitev sem preverila tudi v GF, kjer je od 1138 vseh pojavitev zveze *jara kača* zelo veliko takih brez glagola *vleči, viti se* in/ali predloga *kot, kakor*, npr. *Zdaj v Radenski na podlagi dosedanjih pogovorov in*

³⁰⁸ Joker, junij 2014, str.23.

³⁰⁹ Joker, junij 2014, str. 67.

rezultatov pregleda poslovanja pričakujejo ponudbo Save. Če bo ta ugodna, bo jare kače okrog iskanja kupca za turistično dejavnost Radenske, ki Pivovarne Laško dolgoročno ne zanima, vendarle konec. Na podlagi zapisanega je frazem torej tudi že samostalniški (*jara kača*).

Napake v vsebinski zapolnitvi

*Imejmo močna gesla (in različna) vsaj za storitve, pri katerih nas bo vdor takoj močno udaril po financah.*³¹⁰

Ekspr., pren. *udariti koga po žepu 'finančno prizadeti koga'.*

Križanje frazemov

*... najmlajši fičfirič pa se po širnem svetu fijaka s kočijo, ki jo je z zadnjimi izdihljaji stesal pokojni ata.*³¹¹

Napačna raba predloga (z zadnjimi izdihljaji namesto v zadnjih izdihljajih), najverjetneje zaradi podobnosti s frazemom *ekspr. z zadnjimi močmi*. Napaka je torej posledica križanja dveh frazemov: *ekspr. z zadnjimi močmi* 'komaj, zelo težko' in evfem. *biti v zadnjih izdihljajih* 'umirati'.

Napačno rabljena zunajfrazemska določila

*Google Now ni nekaj, kar bi vas udarilo v obraz, ko zaženete tablični računalnik ali telefon. Zadeva je dokaj nevpadljiva, in če se ji ravno ne posvetimo, skoraj ne vemo, da je tam.*³¹²

Gre za napačno rabo frazema, ki ustreza pomenoma frazemov *ekspr. kaj udari v oči komu* 'takoj opaziti, zagledati kaj' in *kaj (z)bode koga v oči* 'neprijetno delovati na koga'. Pravzaprav je frazem napačno rabljen zaradi neustrezne vezljivosti. Frazem *kaj udari v oči* zahteva dopolnilo *komu* (ne pa *koga*). Načeloma bi lahko frazem obravnavali tudi kot sestavinsko varianto (*oči/obraz*).

³¹⁰ Moj mikro, september–oktober 2014, str. 63.

³¹¹ Joker, junij 2014, str. 86.

³¹² Moj mikro, september–oktober 2014, str. 57.

Ali pa:

*Najprej se izdelava politika, ki je čisto politični dokument, ki je kratek in v katerem država v bistvu da celotni zadevi zeleno luč in oblikuje nekatera temeljna načela.*³¹³

Frazem publ. *dati zeleno luč za kaj* 'omogočiti, dati dovoljenje' je rabljen napačno. Namesto ustrezne vezljivosti (*za kaj*), je v besedilu rabljeno vezljivostno dopolnilo *čemu*. Pogostnost sem preverila še s korpusom Gigafida in ugotovila, da se napaka pojavlja tudi v tamkajšnjih besedilih. Morda že lahko govorimo o variantni obliki oz. potencialni normi, ki se je razvila iz napake. V Gigafidi sem z iskanjem v okolici našla 787 zadetkov frazema *dati zeleno luč za kaj*, oblika *dati zeleno luč čemu* pa se je pojavila 105-krat. Sklepam, da gre, zaradi številčnosti pojavitev, že za vzpostavljanje potencialne norme.

Vpliv tujejezičnega besedila – kalki

Pri prevajanju frazemov iz tujih jezikov delamo več vrst napak. Pogostno je kalkiranje, pri katerem prvi jezik vpliva na obliko, ki jo izbere prevajalec, ali pa prevajalec napako povzroči iz metajezikovnega strahu pred kalkiranjem in upiranja uporabi sicer obstoječega ekvivalentnega frazema. Tretja vrsta napak je posledica prevajalčevega zavedanja visoke ekvivalence med frazemoma, zaradi katerega skuša do prevodnega ekvivalenta priti z iskanjem iste oblike ali motivacijske slike, kar povzroči napako v pomenu (Kržišnik in Valenčič Arh 2014: 426–427)³¹⁴.

*Prečkali bomo zapuščeno betonsko džunglo, odlično izrisano z novim pogonom Snowdrop, iskali preživele in uporaben material ter streljali slabe fante v glavo.*³¹⁵

Kalk iz angleškega frazema *bad boys*, ki pomeni 'negativni junak' GF (v tem pomenu): 202 (*slabi fanti/fantje*).

*Lepo bi bilo, če bi se malo manj trudila pri svojem poklicu: grenjenju življenja nam. Dva meseca smo potrebovali za odprtje d.o.o.ja, stari! Če kaj svetujem novincem v poslu, svetujem to: pustite Slovenijo zadaj!*³¹⁶

³¹³ Moj mikro, september–oktober 2014, str. 14.

³¹⁴ Avtorici sta ugotavljali prevajanje frazemov med nemščino, hrvaščino in slovenščino.

³¹⁵ Joker, junij 2014, str. 9.

Kalk iz angleščine *to leave somebody/something behind* 'nehati biti v dejavnem odnosu s kom/čim'. GF (v tem pomenu): 50.

*X-Men, ki so ime dobili po genu X in posledičnih eXtra možeh, so jezdili na istem valu. Začetna peterica – Cyclops, Iceman, Angel, Beast in Marvel Girl (prvotno ime za Jean Grey) – je bila Fantastični četverici podobna v tem, da je sposobnosti prejela naknadno.*³¹⁷

Zgornji primer, frazem *jezditi na istem valu* (iz ang. *ride the wave of something* 'biti podoben v čemu, povezan s čim zanimivim ali privlačnim'), GF: 0, je razložen z naslednjo povedjo, brez katere pomena ne bi mogli razbrati. Tudi pomen v slovenščini ni v celoti prekriven s pomenom frazema v angleščini.

*Ko začno po tvojih oklepnikih od nikoder leteti granate, ...*³¹⁸

Iz ang. *out of nowhere* 'nenadoma, kar naenkrat'. V GF je ogromno zadetkov, od njih več kot 100 (večinoma ob glagolih, kot so: *vzeti se, prikazati se, prikrasti se, prileteti* itd.) v tem pomenu in brez negacije, ki je drugače v slovenščini sistemsko dvojna (od nikoder ni prišel : od nikoder je prišel*), npr. *Ko je ta pritisnil na sprožilec, sta se od nikoder prikazala še dva njegova kolega in od Švabe zahtevala plačilo.*

Kljub velikemu številu napak, ki se pojavljajo v rabi, pa pogosto ne prihaja do razpada frazeološkega pomena, saj obstaja težnja po njegovem ohranjanju. Vzroki za pravilno razumevanje kljub odstopom od norme so celovitost pomena frazeološke enote, pogostnejše pojavljanje frazemov v besedilu kot njihovih dobесednih ustreznikov – in zato izbira frazeološke in ne dobесedne interpretacije – ter uveljavljanje t. i. potencialne norme.

³¹⁶ Joker, junij 2014, str. 63.

³¹⁷ Joker, junij 2014, str. 23.

³¹⁸ Joker, junij 2014, str. 41.

Pomen se kljub napačni rabi ohranja oz. lahko celo dobi status normativne variante, npr. *ločiti zrnje od plev/plevela*³¹⁹.

Nenormirana raba pa, seve, ni vedno razumljena brez težav in lahko vodi v nesporazum. Sporazumevalni nesporazum povzroči taka nenormativna raba frazema oz. raba takega frazema, kateremu v slovenskem frazeološkem sistemu ne moremo najti ustrezne najbližje normativne oblike frazema oz. sploh kakega slovenskega frazema (Kržišnik 1996: 147–151).

Glede na to, da v svojem diplomskem delu obravnavam frazeme na posebnih mestih – v poljudnoznanstvenih revijah – nadalje predstavljam zvrstno razplatenost slovenskega jezika, podrobneje opisujem publicistično in strokovno funkcijsko zvrst ter poljudnoznanstveni jezik kot področje, kjer se prepletajo lastnosti obeh zvrsti (pa tudi umetnostne in praktičnosporazumevalne), in ne nazadnje rabo ter pomen frazeologije tam.

2. Zvrsti slovenskega jezika

Dular v učbeniku *Slovenski jezik I.* opredeli zvrst kot skupino jezikovnih sredstev, posebej primernih za sporočanje v določenih okoliščinah, pri čemer upoštevamo govorčevo družbeno in pokrajinsko pripadnost, izobrazbo, starost, namen sporočanja in druge dejavnike (Dular 1982: 21).

Dular se pri razvrščanju jezikovnih zvrsti teoretično opira predvsem na načela praške šole, ki jih okvirno prikazuje naslednji večrazsežnostni sestav:

- **socialne zvrsti:** zborni jezik, pogovorni jezik, narečje;
- **funkcijske zvrsti:** občevalni (praktičnosporazumevalni), strokovno-znanstveni, publicistični in umetnostni jezik;
- **prenosniške (kanalne) zvrsti:** govorni (slišni) in pisni (vidni, tipni) jezik;
- **časovne zvrsti:** sodobni slovenski jezik in njegove zgodovinske stopnje.

³¹⁹ Primer je vzet iz Kržišnik 1996: 149.

Skupine zvrsti so si hierarhično podrejene tako, kot prikazuje oštevilčenost. Vsaka socialna zvrst zato načeloma razvije vse funkcijske zvrsti in se lahko piše ali govori itd. (Dular 1974: 58–59).

Toporišič jih v *Slovenskem pravopisu* (Toporišič 1994) razvršča podobno, in sicer na t. i. zvrstne snope:

- **socialne zvrsti:** knjižni jezik (knjižna zborna zvrst, knjižna pogovorna zvrst), pogovorni jezik, pokrajinske narečne skupine, narečja in mestne govorice; socialne podzvrsti pa še t. i. interesne govorice, tj. sleng, žargon, latovščina (argo) itd.;
- **funkcijske zvrsti:** jezik praktičnega sporazumevanja, strokovni jezik raznih vrst, publicistični jezik, umetnostni jezik;
- **časovne zvrsti:** sodobni ali pa pretekli (zgodovinski) jezik;
- **mernostne zvrsti:** vezana ali pa nevezana beseda;
- **prenosniške zvrsti:** govorjeni ali pa zapisani jezik.

2.1. Funkcijska zvrstnost

V slovenskem jezikoslovju sta se oblikovali dve vrsti razlage funkcijske jezikovne členjenosti:

a) klasična strukturalistična, ki izhaja iz praškega funkcionalizma (predhodnik katere je Vodušek, sicer pa vanjo umeščamo vse avtorje zrelega obdobja) in ki pravi, da funkcijsko zvrst determinira funkcija oz. naloga zadovoljevanja izražalnih potreb določenega družbenega oz. predmetno-pojmovnega področja (takšna področja so vsakodnevno sporazumevanje, publicistika, znanost, poklicno oz. strokovno udejstvovanje, uradovanje in poslovanje, literarno-umetniško ustvarjanje), kar povratno vpliva na lastnosti jezikovnih sredstev posamezne funkcijske zvrsti; in b) pragmalingvistična (Skubic, Mikolič), ki funkcijske zvrsti ločuje glede na pragmatično funkcijo spreminjanja zunajjezikovne dejanskosti oz. glede na vrsto vplivanjske/ilokucijske vloge ter njene izpostavljenosti v besedilih (Dukič 2010: 331).

Toporišič v *Slovnici slovenskega jezika* (2000) funkcijske zvrsti opredeli kot zvrsti, ki služijo različnim uporabnostnim namenom. Kot rečeno, loči praktičnosporazumevalno, strokovno, publicistično in umetnostno funkcijsko zvrst.

Urbančič medtem (po češki teoriji) jezikovne zvrsti imenuje zvrstni stili in dodaja poslovni stil – ki ga Toporišič umešča v praktičnostrokovno podzvrst strokovne zvrsti –, praktičnosporazumevalno zvrst pa poimenuje konverzacijski jezik. Tudi Novak osamosvaja poslovno zvrst in jo poimenuje PUJ (poslovni in uradovalni jezik), kamor uvršča – nenavadno – jezik reklam in jezik plakatov, ki ju pri drugih avtorjih najdemo pri publicistiki. Korošec govori o znanstveno-strokovni zvrsti in uradovalni (administrativni) podzvrsti (Kalin Golob 2003: 40).

Predstavila bom le funkcijski zvrsti strokovni jezik, kamor kot podzvrst uvrščamo poljudnoznanstveni jezik, in publicistični jezik, katerega prvine so pogosto del poljudnoznanstvenih besedil.

2.1.1 Publicistična zvrst

Publicistična zvrst zajema besedila, namenjena javnosti. Gre za besedila množičnih občil, kot so dnevnik, tednik, mesečnik, radio, televizija, plakati itd. Jezik publicističnih besedil ni enoten, saj se včasih približuje strokovnosti, včasih umetnosti, včasih pa tudi praktičnosporazumevalnosti. Namen publicističnih besedil je družbeno delovanje na javnost z močjo prepričevanja, s katero spreminja ali ohranja njuni vedenje in hotenje. Temeljne značilnosti publicistike so aktualnost, publiciteta in prepričevalnost (Kalin Golob 2003: 40–41).

Znotraj publicistične zvrsti ločimo posebno področje besedil, ki so namenjena sporočanju o aktualnih dogodkih in jih tvorijo novinarji. Korošec ga imenuje časopisni stil, po letu 1981 pa se v člankih zanj pojavlja izraz poročevalski stil. Ločimo dve skupini poročevalskih besedil, in sicer poročevalna in presojevalna besedila. V poročevalnih prevladuje informativna funkcija, ki se uresničuje z objektivnim, stvarnim poročanjem (npr. vest, poročilo, prikaz, naznanilo), presojevalna besedila pa imajo prevladujočo interpretativno funkcijo, ki se uresničuje s presojanjem in komentiranjem (npr. komentar, članki, uvodnik). Ta besedila razlagajo, vrednotijo in razčlenjujejo. Obstajajo še publicistična besedila, ki so beletristična oz. leposlovno navdahnjena (karikatura, koserija, feljton, reportaža, esej, strip, dnevnik itd.) in jih ne štejemo k poročevalstvu (Kalin Golob 2003: 48–51).

2.1.2 Strokovna zvrst

Ločimo različne podzvrsti strokovnega jezika, in sicer: praktičnostrokovni in znanstveni jezik ter vmesni položaj med praktičnostrokovnim in znanstvenim jezikom, ki ga predstavlja navadni strokovni oz. poljudnoznanstveni jezik.

Praktičnostrokovni jezik je podoben praktičnosporazumevalnemu, le da ima več strokovnega izrazja. Uporabljajo ga delavci različnih strok. Zanj so značilni tipično izrazje, tipične ustaljene besedne zveze, rekla in kalki. Do neke mere spada k praktičnostrokovnim jezikom tudi poslovni jezik (jezik gospodarske in politične uprave).

Najvišja vrsta strokovnega jezika je t. i. znanstveni jezik. Strokovno izrazje je znanstveno obširnejše, abstraktnejše in hkrati znano manjšemu krogu ljudi. Bistveni lastnosti znanstvenega jezika sta enopomenskost in natančno podajanje bistva stvari oz. pojavov. Značilna je še velika treznost in brezčustvenost brez »igračkanja« z besedami, besednih iger, metafor, metonimij, nenavadnega besednega ali stavčnega reda idr. (Toporišič 2000: 27–29).

Glavni nameni znanstvenih besedil so predstavitev novih spoznanj, utemeljevanje teh spoznanj, razčlenjevanje pa tudi prepričevanje, ki naj bi temeljilo na dejstvih. Doseganje teh ciljev omogočata jasno in strukturirano izražanje ter preprostejša skladnja (Jemec Tomazin 2014: 1).

2.1.3 Poljudnoznanstveni jezik

Poljudnoznanstveni jezik predstavlja mejo med strokovnimi in praktičnosporazumevalnimi besedili (Burger 2007: 312) in je jezik besedil, ki z znanstvenimi spoznanji seznanjajo širši krog ljudi, tudi nestrokovnjake/ljubitelje (Dular 1982: 49). Pisci takih besedil si zapletene pojave prizadevajo prikazati čim bolj nazorno in preprosto. Karseda se izogibajo tujkam, abstraktnim izrazom in zapletenim stavkom. Nazornost podkrepijo z več risbami, fotografijami, razširjenimi opisi, primerjavo z dogodki ali otipljivimi predmeti iz vsakdanjega življenja. Za poljudnoznanstvena besedila je značilen živahnejši slog (npr. retorična vprašanja, odgovori, prispodobe, ponazoritve, metonimije, metafore) in nasploh veliko bolj sproščeno besedišče kot v znanstvenih besedilih, zaradi česar to podzvrst povezujemo z zvrstjo praktičnega sporazumevanja in s publicistiko (ibid.).

V poljudnoznanstvenih besedilih se torej pisci trudijo tudi zapletene stvari povedati čim bolj preprosto in jasno. Namesto tujk uporabljajo domače in širše znane besede oz. izraze ter namesto golega strokovnega izrazja več opisov in zgledov ter ponazoritev z grafi ali preglednicami (Toporišič 2000: 29–30).

2.2. Primerjava poljudnoznanstvenih in znanstvenih besedil

Čim govorimo o poljudnoznanstvenem jeziku, moramo njegove značilnosti nujno vzporejati z značilnostmi znanstvenega jezika. Razlike med njima sta v dveh zaporednih številkah Proteusa (1986, letn. 48, številki 8 in 9/10) predstavila E. Kržišnik–Kolšek in T. Sajovic.

Vsaka zvrst ima določene značilnosti, zaradi katerih besedilo uvrščamo tja in ne drugam. Poljudnoznanstveni jezik kot podzvrst strokovno-znanstvenega jezika pa zaradi svojih specifičnih funkcij – izobraževati in hkrati zabavati bralca – določajo še značilnosti, ki bi jih sicer prej pripisali publicističnim, praktičnosporazumevalnim ali tudi umetnostnim besedilom.

Od znanstvenih besedil se poljudnoznanstvena razlikujejo v zunanji in notranji ureditvi ter v vsebini. Besedila (strokovno-)znanstvene zvrsti berejo strokovnjaki, poljudnoznanstvena besedila pa nestrokovnjaki ljubitelji. Zaradi tega je izbrana snov zapisana razumljivo, predvsem pa tako, da bralca pridobi in prepriča. Zraven prvin, ki so tipične znanstvenemu jeziku, besedilo vsebuje še prej omenjene prvine drugih zvrsti – praktičnosporazumevalne, npr. nagovor (*Menim, da je obisk takega dogodka nuja za vsakega navdušenca nad omenjenimi tematikami. Tudi zate!*³²⁰), publicistične (jezika množičnih občil), kot so aktualnost, prepričevalnost, vplivanjskost (*Nabiranje gob nam poleg gibanja v naravi ponuja tudi možnost za pripravo pravih kulinaričnih specialitet*³²¹.) ter umetnostne, npr. čustvenost, ekspresivnost (*V zgodbi vidimo tudi, da odrasli mladoletnima zaljubljenca niso v pomoč, ampak njuno intenzivno čustvovanje samo še usodno zapletejo.*³²²).

Se pa poljudnoznanstvena besedila razločujejo tudi med sabo. Poznamo dva tipa poljudnoznanstvenih besedil, in sicer učbeniškega in revijalnega (časopisnega). Besedila iz

³²⁰ Joker, junij 2014, str. 14.

³²¹ Proteus, februar 2014, str. 247.

³²² Gea, september 2014, letn. 24, str. 30.

Proteusa (pa tudi revij Moj mikro, Gea in Joker, op. J. P.) so drugega tipa, zato več le o tem. Značilnosti revijalnega tipa poljudnoznanstvenih besedil razsojamo z dveh vidikov: 1. razmerja avtor – besedilo in 2. razmerja avtor – bralec.

Pri razmerju avtor – besedilo je treba poudariti, da vsako poljudnoznanstveno besedilo izhaja iz znanstvenih ugotovitev in vključuje temu primerno strokovno terminologijo (npr. *Tedaj sem bil star 43 let in v medicinski stroki je veljalo, da po zaključku rasti korekcija skolioze brez operacije ni več mogoča. Pri operaciji polomijo dele hrbteničnih vretenc, jih poravnajo, utrdijo s kovinskimi palicami in vijaki, obložijo s kostnim tkivom, ki ga odvzamejo iz medenice, in počakajo, da se vretenca zrastejo*³²³.), a tako, da je bralcu vsebina predstavljena na razumljiv način in s prvinami, že prej povedano, še drugih funkcijskih zvrsti (publicistične, praktičnosporazumevalne in umetnostne).

Drugo razmerje – odnos avtorja do bralca – se kaže v posebnem pristopu do obravnavane teme, v členjenju besedila in z vključevanjem bralca. Avtor poljudnoznanstvenega besedila skuša bralcu temo predstaviti karseda razumljivo in atraktivno. Posamezni odlomek umesti v širše strokovno sobesedilo, s čimer omogoči spoznavanje splošnega in doumevanje novega. Pridobivanju in vodenju bralcev je podrejeno tudi zunanje členjenje besedila – naslov, sinopsis, jedrni del, zaključek.

Naslov poljudnoznanstvenih besedil je običajno **usmerjevalen**, kar pomeni, da vsebino ne le poimenuje, ampak tudi čim bolj vabljivo in nadrobno opiše. Bralec zato že iz naslova izve več kot le splošno vsebino besedila (*Kamen, morje, sol – nenavadne soline otoka Gozo*³²⁴, *Sosedska pomoč – Sami smo krivi, če jim zastoj rešujemo računalniške težave*³²⁵, *Kako do hitrosti v brezžičnem omrežju*³²⁶, *Filmi, kri in špricer: Prihodnji mesec je Grossmannov festival. Zakaj se ga udeležiti, povemo zdaj.*³²⁷). **Stavčni naslovi** so zastavljeni kot teze, ki jih članek nato potrdi (oz. razloži), npr. *Organske ledice prinašajo tanke zaslone izjemnih kontrastov*³²⁸,

³²³ Proteus, april 2014, str. 359.

³²⁴ Gea, september 2014, letn. 24, str. 18.

³²⁵ Moj mikro, september–oktober 2014, str. 32.

³²⁶ Moj mikro, september–oktober 2014, str. 21.

³²⁷ Joker, junij 2014, str. 20.

³²⁸ Joker, junij 2014, str. 56.

*Islandija: Dežela kjer ni nič navadnega*³²⁹. Del dvogovora z bralcem so redkejša **naslovna vprašanja**, npr. *Zakaj postane iPhone počasen?*³³⁰. **Nestavčni naslovi** so izjemoma le poimenovalni (*Nezlomljivo geslo*³³¹), večinoma pa opisani z več določili (*Najvišje doslej znano nahajališče lepega čeveljca (Cypripedium calceolus) v Triglavskem pogorju in v Sloveniji sploh*³³²) in podobni časopisnim naslovom.

Isti težnji – pridobivanje in usmerjanje bralca – se nadaljujeta v sinopsisu. **Povzemalni sinopsisi**, ki kratko predstavijo obravnavano temo in ki so lastni znanstvenim besedilom, so redki. V revijah *Gea*, *Moj mikro*, *Joker* in *Proteus* je z njimi tako: povzemalnih sinopsisov praktično ni, vsaj ne takih, ki bi povzeli celotni članek. Še najbližje njim so uvodni sestavki v *Gei*, npr. sinopsis članka *Slovenske reke: Ščavnica*³³³. Ostali dve vrsti sinopsisov sta bolj razširjena **aktualizacijski in popularizatorski sinopsis**. Prvi vsebino poveže z izkušnjo bralca, drugi pa cilja na bralčeva čustva.

Primera aktualizacijskega sinopsisa: *Najhuje se počutijo ljudje, ki se ravno prav zavedajo nevarnosti vdora in kraje identitete in vedo, kako enostaven je lahko vdor, hkrati pa nimajo časa, niso pripravljeni ali nimajo dovolj znanja za nikoli prekinjen nadzor nad omrežjem in vsemi napravami v njem. /.../*³³⁴ in */.../ V času večplastnih okoljskih problemov, povezanih s podnebnimi spremembami, je treba razmišljati o različnih pristopih in rešitvah za varstvo narave./.../*³³⁵.

In še primer popularizatorskega: */.../ Ko sem na letališču Jožeta Pučnika vstopal v letalo, ki dobro uro in pol leti do letališča Adem Jašari v bližini Kosovega polja, so me prevevali mešani občutki: slovenski predsodki, sphani z modrovanjem o zaostalosti in bedi te prelepe države, so mravljinčili pod kožo tudi meni./.../*³³⁶.

³²⁹ *Gea*, oktober 2014, str. 54.

³³⁰ *Moj mikro*, september–oktober 2014, str. 66.

³³¹ *Moj mikro*, september–oktober 2014, str. 63.

³³² *Proteus*, april 2014, letn. 8/76, str. 374.

³³³ *Gea*, oktober 2014, str. 42.

³³⁴ *Moj mikro*, september–oktober 2014, str. 60.

³³⁵ *Proteus*, april 2014, letn. 8/76, str. 372.

³³⁶ *Gea*, september 2014, letn. 24, str. 25.

Nadalje, v jedrnem delu, ni metodološkega podnaslavljanja – kakršnega smo vajeni v znanstvenih besedilih – ali pa je to zelo posamično, temveč je členjenje neformalno, vsebina se razvija s t. i. vodili. Ta vodila so lahko izbrane povedi v **velelnem naklonu**, ki napovedujejo nadaljevanje besedila (npr. *A naj se vrnem k uredbi, ki je veljala, a smo se nanjo požvižgali.*³³⁷), **didaktičnoteoretična vprašanja** (Kaj bi se zgodilo z ZDA po izbruhu smrtonosne epidemije?³³⁸, *Ali je spreminjanje količine jamskega ledu naravno?*³³⁹) in **anekdotični vrivki** – neke vrste razbremenjevalni prehodi, ki olajšujejo prebiranje zahtevnejših vsebin in hkrati s privlačno nazornostjo utrjujejo novo znanje (*Glavna ulica, ki je namenjena samo pešcem, se imenuje po Materi Terezi, glavna in vstopna cesta, ki z letališča pripelje v mesto, se imenuje Avenija Billa Clintona in se izteče v Avenijo Georga Busha. Kaj to pove? Verjetno izraža hvaležnost kosovske vlade tistim, ki so največ naredili za mir na Kosovu, čeprav bi protiameriški zagovorniki cinično pristavili, da so bedaki imenovali glavne ulice po tistih, ki jih bodo ali pa so jih že zaslužnili. Toda če ne bi bilo ameriških sil, ne bi bilo več Prištine niti Kosova, človeško življenje pa je najpomembnejše, v kakršnikoli obliki pač že.*³⁴⁰), ali **vrivki**, kjer avtor trditev najprej ustrezno strokovno ponazori, nato pa jo bralcu približa z bolj praktičnim, zdravorazumskim in oprijemljivim zgledom (*Druga stvar, ki jo je treba sneti, je orodje, s katerim se bo izdelal namestitveni medij, v našem primeru ključek USB, ki ima pred CD, DVD in podobnimi mediji precej prednosti, največja pa je hitrost. Če ste kdaj »zbujali« računalnik iz kakšnega optičnega medija, veste, o čem govorim. Orodje, ki ga bomo uporabili, je Universal USB Installer (UUI).*³⁴¹). Ne toliko pogostni, pa vendar omembe vredni, **so t. i. avtorski vrivki, ki kažejo avtorjevo izrazito čustveno vpletenost** (*A na splošno velja, da je industrija iger nagnjena k nenadnim zaprtjem. Povprečni čas razvijalske kariere je kakih sedem let in ogromno nadarjenih posameznikov z vizijo ter znanjem preprosto gre drugam. Nekam, kjer zaslužijo več z manj tveganja, da bodo jutri ob službo, kjer so delovne ure bolj normalne, ne da se gara ob petkih in svetkih, in kjer so razmere bolj stabilne, zaposlovalci manj pišmevuhovski, publika pa bolj sočutna.*³⁴²). Res izjemoma se pojavlja **osamosvojeni avtorski vrivek**, ki je nekakšna vložena kratka zgodba s celovito fabulo, dialogom, zapletom. Primera takega vrivka v obravnavanem gradivu nisem našla.

³³⁷ Gea, september 2014, letn. 24, str. 64.

³³⁸ Joker, junij 2014, str. 9.

³³⁹ Proteus, april 2014, letn. 8/76, str. 347.

³⁴⁰ Gea, september 2014, letn. 24, str. 28.

³⁴¹ Moj mikro, september–oktober 2014, str. 50.

³⁴² Joker, junij 2014, str. 29.

Pri notranjem členjenju jedrnega dela moramo omeniti še konec, ki običajno prinaša (duhovito) idejo, misel oz. kratek, a udaren in zapomnljiv sklep (npr. */.../ Odlična skakalka je tudi impala, saj ob nevarnosti lahko skoči 10 metrov daleč in 3 metre v višino. Impale pa ne skačejo samo zaradi strahu, ampak tudi za zabavo. Tudi jaz bi.*³⁴³), kar sicer ni pravilo, je pa pogostno.

Najbolj neposredno se razmerje avtor – bralec vidi iz **nagovorov** (npr. *Načelo oblikovanja je preprosto: če se bliža neki datum, obarvaj polje rdeče.*³⁴⁴) ali **pripovedne osebe** – 1. osebe množine – mi (npr. *Če jim uspe priti dovolj daleč, bomo slednjič le izvedeli, kaj se skriva za poslednjimi durmi, kajti fabula ni zaključena.*³⁴⁵) ali 2. osebe množine – vi (npr. *Če ste se jagnjetine v njem prenajedli in strategije samotno bijete le pred ekranom, vas spodnji trije naslovi nemara spodbudijo, da zberete družino in skupaj sedete za mizo.*³⁴⁶). Zaradi vseh teh postopkov naj bi obravnavana snov postala bralcu čustveno bližja ter prijetnejša in bolj privlačna.

Vse zgornje besedilo tega poglavja, razen ponazarjalnih primerov, je povzeto po Kržišnik-Kolšek (1986: 297–299).

T. Sajovic se je pri primerjavi znanstvenih in poljudnoznanstvenih besedil v članku iz naslednje številke revije Proteus (1986, letn. 48, str. 347–352) osredotočil na razlike v notranji zgradbi, zlasti v oblikoslovju in skladnji, deloma pa še pomensko in besedilno. Primerjal je več po vsebini čim bolj podobnih člankov iz znanstvene revije Biološki vestnik in poljudnoznanstvene revije Proteus. Ugotovitve so bile naslednje:

- Povedi v Proteusu so bile daljše (obsegale so več besed) kot povedi v Biološkem vestniku.
- Besednovrstno je pri ugotavljanju razlik najpomembnejše razmerje med številom samostalnikov in osebnih glagolskih oblik. V znanstvenem časopisu je bilo odstotkovno število samostalnikov v primerjavi z uporabo osebnih glagolskih oblik večje kot v Proteusu.

³⁴³ Gea, oktober 2014, letn. 24, str. 40.

³⁴⁴ Moj mikro, september–oktober 2014, str. 68.

³⁴⁵ Joker, junij 2014, str. 52.

³⁴⁶ Joker, junij 2014, str. 86.

- Glede količine pridevnikov statistična raziskava ni pokazala bistvenih odstopanj ene zvrsti od druge, je pa Proteus vseboval več kakovostnih pridevnikov, še posebej stilno zaznamovanih. Teh je tudi v mojem gradivu cel kup (npr. *A če je družba prava in količkej izmojstrovana, je ta igra tako neverjetno zabavna in hkrati globoka, da ure minevajo kot minute.*³⁴⁷, *Zaslon je bil malo manj navdušujoč, meril je samo pet palcev, enostranska disketna enota pa je pomenila dodatno omejitev.*³⁴⁸).
- V znanstvenih besedilih je bilo več imenskih enodelnih in prostih povedi (povedi brez osebne glagolski oblike) kot povedi z odvisnimi stavki. Prav tako je namesto odvisnikov ogromno glagolnikov in izglagolskih samostalnikov (npr. *Ko so ocenjevali ... → Pri ocenjevanju*). Vse to potrjuje predpisano shematizirano zgradbo znanstvenih besedil, ki težijo k jasnosti, ekonomičnosti, natančnosti in racionalnosti, medtem ko poljudnoznanstvena k stavčnemu razvezovanju posameznih stavčnih členov (npr. *Dve filmski uri nista zadosti, da bi, celo v nadaljevanjih, izrazili zapletene medsebojne odnose in konkurirali megastični količini epskih pripetljajev, ki se je Iksarjem zgodila na papirju.*³⁴⁹).
- Znanstvena besedila so **na besedilni ravni** strogo koncipirana (naslov v slovenskem in tujem jeziku, izvleček v dveh jezikih, z naslovi in podnaslovi členjeno besedilo, izvleček, prav tako načeloma v dveh jezikih, navedena literatura). Poljudnoznanstvena besedila so zunanje oblikovana poljubno. Z zunanjo organizacijo revij Gea, Proteus, Moj mikro in Joker je takole: v revijah Joker in Gea je na začetku vsakega članka kratek, v slovenščini napisan nekajstavčni sinopsis kot nekakšen uvod, ki ne povzema besedila, ampak ga napoveduje. Povzetka na koncu ni. Prav tako ni navajanja literature. Podobno je pri Mojem mikru, kjer imajo članki povečini kratek uvodni sinopsis, zapisan z večjo in bolj poudarjeno pisavo. Ni končnega povzetka in ni navajanja literature. Proteus se od ostalih revij razlikuje ravno po slednjem – po navajanju literature na koncu nekaterih člankov – in še po dodanih povzetkih vseh člankov v angleščini na koncu revije.
- **Notranje** so, kot rečeno, poljudnoznanstvena besedila osnovana tako, da pritegnejo bralčevo pozornost, ga presenetijo, vznemirijo ter tudi usmerjajo in spodbujajo k nadaljnjemu branju. Temu pripomore redundantnost jezikovnih in stilističnih sredstev.

³⁴⁷ Joker, junij 2014, str. 72.

³⁴⁸ Moj mikro, september–oktober 2014, str. 80.

³⁴⁹ Joker, junij 2014, str. 26.

Veliko je ponavljanja, parafraziranja, stopnjevanja itd. Prav tako avtorji poljudnoznanstvenih besedil bralca večkrat neposredno opozorijo na pomembno ali zanimivo dejstvo (npr. *Zanimivo je*, da laboratorijske raziskave na tkivih in tudi nekatere raziskave na živalskih modelih kažejo na ugoden učinek tovrstnih prehranskih strategij.³⁵⁰).

Če sklenemo: znanstvena besedila so usmerjena predvsem na predmet in ugotovitve raziskave, poljudnoznanstvena pa eksplicitno še na bralca (znanost popularizirajo in jo skušajo približati širši množici ljudi – nepoznavalcem ljubiteljem), zato so vsaka zase temu ustrezno zunanje in notranje členjena (Sajovic 1986: 347–352).

3. Raba frazeologije v znanstvenih oz. strokovnih, publicističnih in poljudnoznanstvenih besedilih

Frazeološke enote opravljajo v besedilih različne vloge, npr. izražajo čustveni odnos in zaznamovanost, poživijo slog, pritegujejo in zbujajo pozornost, ponazarjajo, vplivajo na naslovnika in ga prepričujejo (Černetič 2007: 378–379).

Prav tako frazemi niso porazdeljeni po vseh vrstah besedil enako oz. se nekod sploh ne pojavljajo oz. se pojavljajo zelo izjemoma. Kot rečeno, so ekspresivne jezikovne enote in njihova raba je v določenih besedilih zaznamovana. Raba frazeologije je npr. v strokovnih besedilih neobičajna (Kržišnik 1998: 61–62).

Za **znanstvena oz. strokovna besedila** torej velja, da so slogovno čim manj zaznamovana, zaradi česar pojavljanje frazemov ni pričakovano (Jemec Tomazin 2014b: 414–415).

Kljub temu raba frazeologije v strokovnih/znanstvenih besedilih ni povsem omejena. (Jemec Tomazin 2014a: 3–4). S premikom od strukturalističnega k diskurzivnemu pristopu se pojavi večje dopuščanje avtorske svobode in s tem pravica do avtorskega sloga in rabe frazemov (ibid: 414–416).

³⁵⁰ Gea, oktober 2014, letn. 24, str. 34.

Velja pa, da so vse sestavine frazemov besede knjižnega jezika. Frazemi so lahko rabljeni v celoti (npr. *človek človeku volk*³⁵¹) ali pa nakazani s sestavino (*zgrabiti za roge*³⁵²). Prenovitve so vedno aktualizirane (Jemec Tomazin 2014a: 3–4).

Jemec Tomazin (2014a) je raziskovala živalske frazeme v pravnih znanstvenih besedilih in ugotovila, da se pogosteje kot ti pojavljajo somatski³⁵³ frazemi (ki so tudi stilno nevtralnejši).

Velja, da frazemi v pravnih znanstvenih besedilih sicer niso primarno izrazno sredstvo, a imajo, poleg slogovne, posebno pomensko vlogo. Veliko je besednih zvez, ki jih uvrščamo v področje širše frazeologije (stalne besedne zveze brez prenesenega pomena) (Jemec Tomazin 2007: 129), npr. *pod okriljem koga/česa, na primer, biti na voljo/razpolago komu, na prvi pogled, gre za kaj, do neke mere, priti do izraza, imeti kakšno vlogo*³⁵⁴ itd. Našteti primeri so iz pregledanega gradiva, največ iz Mojega mikra. Poljudnoznanstvena besedila kot mejna besedila med znanstvenimi in praktičnosporazumevalnimi besedili (in z elementi publicističnih ter umetnostnih besedil) torej prav tako vsebujejo veliko neidiomatičnih oz. nefigurativnih stalnih besednih zvez.

Avtorji frazeme, za katere se zavestno odločijo, da so bolj ekspresivni, ponekod označijo formalno (z ležečim tiskom ali narekovaji), npr. *Ker smo jezni, naredimo kaj v afektu, ko smo bolni, »nismo za nič«, ko smo nezbrani, pa nam vse pada iz rok ali pa naredimo vse narobe*³⁵⁵. Na splošno pa frazemi s seboj prinašajo zaznamovanost in določeno ekspresivnost ter povečujejo privlačnost besedila, hkrati pa ne zmanjšujejo veljavnosti avtorjevih tez (Jemec Tomazin 2014b: 417–425).

Pogosteje kot v znanstvenih in strokovnih besedilih so frazemi rabljeni v besedilih z vplivajnsko funkcijo, največ v **publicistiki** (Kržišnik 2004: 119). Kot sredstva za izražanje vrednotenja so izrabljeni zlasti v ocenjevalnih publicističnih besedilih (komentarji, glose itd.). Pojavljajo se tudi v **poljudnoznanstvenih besedilih** v funkciji vnašanja živahnosti in kot znak razplatenosti jezika. Spodbujajo bralčevo pozornost in razbijajo suhoparnost podatkov. So

³⁵¹ Jemec Tomazin 2014a: 4.

³⁵² Jemec Tomazin 2014a: 4.

³⁵³ Somatski frazemi so frazemi, katerih vsaj ena sestavina poimenuje del človeškega telesa, npr. *jezik miga komu*.

³⁵⁴ Primeri se pojavljajo v vseh revijah, razen izraza *do neke mere*, ki se pojavi le v Mojem mikru, september–oktober 2014.

³⁵⁵ Primer je iz Mojega mikra, september–oktober 2014. Taka raba je torej prisotna tudi v poljudnoznanstvenih in ne le znanstvenih besedilih.

eno od osnovnih sredstev, ki deli poljudnoznanstveno zvrst na prej omenjena revijalni ali učbeniški tip. V učbeniškem tipu jih bomo našli redko (Kržišnik 1994b: 97).

V revijalnem tipu, ki je blizu publicističnim besedilom, so pogostnejši in dajejo, kot pravi novinar Stane Ivanc (Stane Ivanc, Delo, 2. 12. 1995: 38 v Kržišnik 1998: 190), piscu občutek, da je z njimi stvar povedal veliko bolje.

Frazemi so eno od poimenovalnih, po pogostnosti rabe ne najobičajnejših, jezikovnih sredstev (Kržišnik 1998: 183). So tudi eno od ekspresivnih jezikovnih sredstev in zato v besedilu opazni že sami po sebi (Mršević-Radovič 1987: 18 v Kržišnik 1994c: 53). Stopnja njihove opaznosti je odvisna od pogostnosti pojavljanja in od načina/oblike vključenosti v besedilo (ibid.).

S frazeologijo bogato besedilo je po Čermáku (1985: 230 v Kržišnik 1994c: 53) tisto, ki vsebuje en frazem na 80–120 besed. Vendar obstajajo besedila, v katerih so frazemi bistveno pogostnejši, npr. časopisna koserija, ki jih po funkcijski jezikovni zvrstnosti uvrščamo med publicistična/umetnostna besedila.

V poljudnoznanstvenih besedilih se pojavljajo vse oblike frazemov, še posebej pa nestavčni, – kar ugotavlja že Burger (2007: 313). Posebej veliko je stalnih besednih zvez, tipa *vzeti pod okrilje*, *priiti do izraza*, *imeti (kakšno) vlogo* ter *čez in čez*, *po drugi strani*, *za vsak slučaj*, ki niso del ožjega pojmovanja frazeologije in se v pregledanem gradivu najpogosteje pojavljajo v Mojem mikru. Take enote so sicer značilne zlasti za publicistična besedila, vendar so, kot je že bilo rečeno, prvine publicističnih besedil vključene tudi v poljudnoznanstvena besedila (Burger 2007: 313–315).

Raba frazeologije v poljudnoznanstvenih besedilih je odvisna od avtorjevega sloga, nameni pa naslednji: bolje in privlačneje ponazoriti obravnavano vsebino, vrednotiti to vsebino, vplivati na naslovnika, ga pritegniti in zabavati. V Jokerju, kjer je od pregledanega gradiva največ praktičnosporazumevalnih elementov (zaradi vsebine, ki zbuja več čustvene vpletenosti, npr. tekmovanje, prepir itd.), prevladuje raba frazemov v ožjem smislu, torej idiomatičnih in takih s poudarjeno ekspresivnostjo (še posebej z negativno vrednostno oznako). Prav tako je v Jokerju najizraziteje izpostavljena težnja po opozarjanju na privlačen jezikovni slog, kjer je (npr. zraven nefrazeoloških neologizmov, arhaizmov) tudi mnogo

frazeoloških modifikacij (prenovitvenih in neprenovitvenih), neknjižnih variant, kalkov, zaznamovanih frazeoloških sestavin ali frazeološkega pomena kot celote itd. Gea in Proteus po rabi frazemov ne izstopata. Frazemi v ožjem smislu niso tako pogostni kot npr. v Jokerju, zaradi tematike je dosti terminoloških stalnih besednih zvez (največ v Proteusu).

Splošno lahko rečem, da je v vseh revijah veliko funkcionalnih glagolskih zvez (*pri ti do izraza, biti na (visoki/nizki) ravni, pride do (česa), biti na voljo (komu)*) in t. i. nadbesednih izrazov (*na primer, v ta namen, na tem mestu*).

Frazeme v revijah sem skušala razvrstiti na pomenska področja, kot so značaj/lastnost, delo, prisotnost časovne dimenzije, učenje/znanje, intenziteta frazema in življenjske izkušnje, vendar je bilo veliko frazemov težko umestiti, predvsem pa nisem zaznala, da bi katero od naštetih področij posebej izstopalo, zato sem preštevanje opustila.

Na pojavljanje frazemov v poljudnoznanstvenih besedilih tudi ne vpliva obravnavana tematika. Isti frazemi se pojavljajo v besedilih z različnih vsebinskih področij, za razliko od strokovnih oz. znanstvenih besedil, kjer frazemi (in stalne besedne zveze) nastajajo znotraj stroke. V poljudnoznanstvenih besedilih so frazemi torej redko strokovno specifični in pripadajo splošnemu jezikovnemu področju (Burger 2007: 313–315).

Burger prav tako ugotavlja, da frazemi v poljudnoznanstvenih besedilih velikokrat nastopajo v variantnih ali modificiranih oblikah, kar potrjuje pregledano gradivo.

Frazemi kot zaznamovana jezikovna sredstva se praviloma pogosteje pojavljajo na besedilno izpostavljenih mestih (Kržišnik 1998: 187–188). To je pomembno zlasti v časopisnih besedilih (manj v poljudnoznanstvenih, kar prikazujem v nadaljevanju), kjer bralci pogosto člankov ne berejo od začetka do konca, ampak se ustavljajo na teh izpostavljenih mestih: pri naslovu, besedilu v krepkem tisku (tako za naslovom – sinopsisu), na začetku besedila in/ali koncu besedila ter pod fotografijami.

Za poljudnoznanstvena besedila je tako (t. i. diagonalno branje) manj značilno. Bralce poljudnoznanstvenih revij tematika zanima, zato besedilo navadno preberejo več ali manj od začetka do konca. Tudi pri pregledovanju gradiva sem opazila, da se frazemi ne pojavljajo izraziteje več na izpostavljenih mestih kot drugje.

Sklep

Poljudnoznanstvena besedila lahko opredelimo kot vmesno področje med strokovno in praktičnosporazumevalno funkcijsko zvrstjo, ki vključuje tudi elemente ostalih dveh funkcijskih zvrsti, tj. publicistične in umetnostne.

Z vidika frazeologije najdemo v njih tako izraze, ki niso frazeološki v ožjem smislu, npr. terminološka poimenovanja, nadbesedne zveze, glagolsko-imenske izraze z abstraktnim samostalnikom in druge nefrazeološke stalne besedne zveze, kot seveda izraze, frazeološke v ožjem smislu – ki zraven stalnosti in večbesednosti (kar je značilnost prvih) vključujejo še značilnosti ekspresivnost in nemotiviranost/idiomatičnost.

Publicističnim besedilom se najbolj približuje Joker, in sicer z uporabo raznih sredstev za izražanje vrednotenja, vplivanja oz. presojanja – torej frazemov, ekspresivnih enobesednih izrazov, ki niso frazemi, metafor, metonimij itd., medtem ko je Proteus bližje strokovnim (manjša pojavnost frazemov in drugih ekspresivnih izrazov, besed ter več terminoloških poimenovanj, manj igranja z besedami). Gea in Moj mikro v tem smislu ne izstopata posebej. Lahko omenim še zelo pogostno zavestno (bolj ali manj) inovativno kršenje norme v Jokerju, nasploh manjšo količino frazemov v Proteusu in več rabe terminov, v Mojem mikru tudi rabo terminov novejšje tehnologije (ki je večinoma metaforična, npr. *odprta koda*, *pametni telefon*, *umetna inteligenca* itd.). Raba frazeologije v Gei je srednje pogostna, prenovitve (in tudi napake) občasne.

Splošne značilnosti zunanje in notranje zgradbe poljudnoznanstvenih besedil se v pregledanih revijah uresničujejo (npr. razumljivo posredovanje znanstvenih ugotovitev, poseben pristop do obravnavane teme, členjenje besedila, vključevanje bralca, stavčno razvezovanje posameznih stavčnih členov, redundantnost jezikovnih in stilističnih sredstev, parafraziranje itd.) in so, tako kot vse ostale zgoraj naštet lastnosti, v funkciji privabljanja bralčeve pozornosti ter posredovanja znanstvenih vsebin na privlačen in razumljiv način.

Viri in literatura

Viri

Gea 24, 2014 (september).

Gea 24, 2014 (oktober).

Joker, 2014 (junij).

Moj mikro 30, št. 9–10 (september–oktober).

Proteus 8/76, 2014 (april).

Proteus 6/76, 2014 (februar).

Literatura

Babič, S.: Minimalni frazemi v slovenščini. *Jezik in slovstvo* 53, 2008, št. 2. 49–63.

Burger, H.: Normative aspekte der phraseologie. J. Kohornen (ur.): *Beiträge zur allgemeinen und germanistischen Phraseologieforschung*. Oulu, 1987. 65–89.

Burger, H.: *Phraseologie: ein internationales Handbuch der zeitgenössischen Forschung*. Berlin, New York: W. de Gruyter, 2007. 311–315.

Čermák, F.: Frazéologie a idiomatika. J. Filipec, F. Čermák, Česká lexikologie. Praha: Academia, nakladatelství Československé akademie věd, 1985. 166–236.

Černetič, M.: Vloga značilnosti frazemov v slovenskih tiskanih oglasih. E. Kržišnik in W. Eismann (ur.): *Frazéologija v jezikoslovju in drugih vedah = Phraseologie in der Sprachwissenschaft und anderen Disziplinen = Phraseology in linguistics and other branches of science = Frazéologija v jazykoznanii i drugih naukah: Europhras Slovenija 2005*. Ljubljana: Filozofska fakulteta, Oddelek za slovenistiko, 2007.

Dukič, D.: Razvoj koncepta funkcijske zvrstnosti v slovenskem jezikoslovju. *Slavistična revija* 58, št. 3 (jul. – sep. 2010). 311–334.

Dular, J.: *Publicistični jezik v prepletu jezikovnih zvrsti in slogovnih različic. Magistrsko delo.* Ljubljana: Univerza v Ljubljani, Filozofska fakulteta, Oddelek za slovanske jezike in književnosti, 1974.

Dular, J.: Zvrstnost slovenskega jezika. M. Kmecl, T. Logar, J. Toporišič (ur.): *Slovenski jezik, literatura in kultura: informativni zbornik.* Ljubljana: Seminar slovenskega jezika, literature in kulture pri Oddelku za slovanske jezike in književnosti Filozofske fakultete Univerze, 1974. 57–74.

Dular, J.: *Slovenski jezik I.* Maribor: Obzorja, 1982.

Gantar, P.: *Teoretični vidiki zasnove frazeološkega slovarja slovenščine. Magistrsko delo.* Ljubljana: Univerza v Ljubljani, Filozofska fakulteta, Oddelek za slovanske jezike in književnosti, 2001.

Gantar, P.: *Stalne besedne zveze v slovenščini.* Ljubljana: ZRC SAZU, 2007.

Gruntar Vilfan, S.: Non scholae sed vitae discimus: vpliv klasične gimnazije na prevzemanje latinskih pregovorov v slovenščino. V. Jesenšek in S. Babič (ur.): *Več glav več ve: frazeologija in paremiologija v slovarju in vsakdanji rabi.* Maribor: Oddelek za germanistiko, Filozofska fakulteta in Ljubljana: Inštitut za slovensko narodopisje ZRC SAZU, 2014. 62–78.

Jakop, N.: *Pragmatična frazeologija.* Ljubljana: ZRC SAZU, 2006.

Jakop, N.: Živali v pragmatičnih frazemih: na primeru slovenščine. I. Vidović Bolt (ur.) *Životinje u frazeološkom ruhu: zbornik radova s međunarodnoga znanstvenog skupa Animalistički frazemi u slavenskim jezicima održanog 21. i 22. III. 2014. na Filozofskom fakultetu Sveučilišta u Zagrebu.* Zagreb: Filozofski fakultet Sveučilišta, 2014.

Dostopno na: http://www.animalisticki-frazemi.eu/images/frazemi/zbornik_radova/Jakop%20za%20WEB.pdf (pregledano 19. 3. 2016).

Jemec Tomazin, M.: Vloga frazemov v slovenskih pravnih besedilih. Ž. Fink Arsovski in A. Hrnjak (ur.): *Slavska frazeologija i pragmatika*. Zagreb: Knjigra, 2007. 128–133.

Jemec Tomazin, M.: Kdaj je dobro postati trmast kot vol? Živalski frazemi v pravnih strokovnih besedilih. I. Vidović Bolt (ur.): *Životinje u frazeološkom ruhu: zbornik radova s međunarodnoga znanstvenog skupa Animalistički frazemi u slavenskim jezicima održanog 21. i 22. III. 2014. na Filozofskom fakultetu Sveučilišta u Zagrebu*. Zagreb: Filozofski fakultet Sveučilišta, 2014a.

Dostopno na: http://www.animalisticki-frazemi.eu/images/frazemi/zbornik_radova/Tomazin%20za%20WEB.pdf. (Pregledano 21. 3. 2016).

Jemec Tomazin, M.: Frazeologija v znanstvenih besedilih. V. Jesenšek in D. Dobrovol'skij (ur.): *Phraseologie und Kultur*. Bielsko-Biala, Budapest, Kansas, Maribor, Praha: Mednarodna založba Oddelka za slovanske jezike in književnost, Filozofska fakulteta, Univerza v Mariboru, 2014b. 413–426.

Jürgen Petermann, M.: *Frazeologija v Slovarju slovenskega knjižnega jezika (I-IV): nekaj osnovnih vprašanj vloge frazeologije v slovarju*. Ljubljana: Univerza Edvarda Kardelja, Znanstveni inštitut Filozofske fakultete, 1988. 301–310.

Kalin Golob, M.: *H koreninam slovenskega poročevalnega stila*. Ljubljana: Jutro, 2003. 40–51.

Keber, J.: Raziskovanje slovenske frazeologije – sedanje stanje in zasnova frazeološkega slovarja. Jezikoslovni zapiski: zbornik Inštituta za slovenski jezik Frana Ramovša, 2000, št. 6, str. 81–116.

Kržišnik, E.: Frazeologija v osnovni in srednji šoli. Jezik in slovstvo 35, 1990a, št. 6. 134–141.

Kržišnik, E.: Tipologija frazeoloških prenovitev v Cankarjevih proznih besedilih. *Slavistična revija: časopis za jezikoslovje in literarne vede* 38, 1990b, št. 4. 399–420.

Kržišnik, E.: Slovenski glagolski frazemi: ob primeru glagolov govorjenja: doktorska disertacija. Ljubljana: Univerza v Ljubljani, Filozofska fakulteta, Oddelek za slovanske jezike in književnosti, 1994a.

Kržišnik, E.: Frazeologija kot izražanje v "podobah". Križaj-Ortar, M., Bešter, M. in Kržišnik, E.: *Pouk slovenščine malo drugače*. Trzin: Different, 1994b. 91–102.

Kržišnik, E.: Frazeologija v kratki pripovedni prozi druge polovice 19. stoletja. Ljubljana: Filozofska fakulteta, 1994c. 53–67.

Kržišnik, E.: Norma v frazeologiji in odstopi od nje v besedilih. *Slavistična revija* 44, 1996, št. 2. 133–153.

Kržišnik, E.: Frazeološka sredstva v vlogi razkrivanja družbenih sprememb med leti 1945 in 1995. A. Vidovič-Muha (ur.): *Slovenski jezik*. Opole: Uniwersytet Opolski, Instytut Filologii Polskiej, 1998a. 183–200.

Kržišnik, E.: Socialna zvrstnost in frazeologija. E. Kržišnik (ur.): *Zbornik predavanj/XXXIV. seminar slovenskega jezika, literature in kulture, 29. 6.–18. 7. 1998*. Ljubljana: Seminar slovenskega jezika, literature in kulture pri Centru za slovenščino kot drugi/tuji jezik, Oddelek za slovanske jezike in književnosti Filozofske fakultete, 1998b. 53–69.

Kržišnik, E. in Smolič, M.: Metafore, v katerih živimo tukaj in zdaj. E. Kržišnik (ur.): *Zbornik predavanj/35. seminar slovenskega jezika, literature in kulture, 28. 6.–17. 7. 1999*. Ljubljana: Center za slovenščino kot drugi/tuji jezik pri Oddelku za slovanske jezike in književnosti Filozofske fakultete, 1999. 61–83.

Kržišnik, E.: Frazeologija v slovenskem pravopisu 2001. Slavistična revija: časopis za jezikoslovje in literarne vede 51, (apr.–jun. 2003), št. 2. 221–237.

Kržišnik, E.: Značilen tip minimalnih frazemov v slovenščini. 2004a. Dostopno na: <http://www-gewi.uni-graz.at/gralis-alt/4.Gralisarium/GraLiS%202004/Krzišnik%20Frazemy.htm> (Pregledano 7. 3. 2016).

Kržišnik, E.: Določanje jezikovno- in/ali besedilnozvrstne zaznamovanosti v frazeologiji. E. Kržišnik (ur.): *Aktualizacija jezikovnozvrstne teorije na Slovenskem: členitev jezikovne resničnosti/Mednarodni simpozij Obdobja – metode in zvrsti, Ljubljana, 27.–28. november 2003*. Ljubljana: Center za slovenščino kot drugi/tuji jezik pri Oddelku za slovenistiko Filozofske fakultete, 2004b. 102–119.

Kržišnik, E.: Predvidljivost sintaktičnih transformacij frazemov v slovenskem jeziku. M. Alekseenko idr. (ur.): *Grani slova: zbornik naučnih statej k 65-letju prof. V. M. Mokienko*. Moskva: Izdatel'stvo Elpis, 2005. 215–222.

Kržišnik, E.: Izraba semantične potence frazemov. A. Vidovič Muha (ur.): *Slovensko jezikoslovje danes*. Ljubljana: Slavistično društvo Slovenije, 2006. 259–279.

Kržišnik, E.: Frazeološka beseda ali frazeološka enota. Slavistična revija 58, št. 1, jan.–mar. 2010. 83–94.

Kržišnik, E.: Moderna frazeološka veda v slovenistiki. N. Jakop in M. Jemec Tomazin (ur.): *Frazeološka simfonija: sodobni pogledi na frazeologijo*. Ljubljana: ZRC SAZU, 2013. 15–26.

Kržišnik, E. in Valenčič Arh, U.: Frazeologija bližnjih in sorodnih jezikov – predmet ali ovira pri prevajanju. W. Chlebda (ur.): *Frazeologia a przekład*. Opole: Wydawnictwo Uniwersytetu Opolskiego, 2014. 421–429.

Kržišnik-Kolšek, E.: Proteus – med poljudnostjo in znanostjo. Proteus: časopis za poljudno naravoslovje 48, 1986a, št. 8. 297–299.

Kržišnik-Kolšek, E.: Revijalni tip poljudnoznanstvenega besedila. A. Vidovič Muha (ur.): *Zbornik prispevkov/Simpozij Slovenski jezik v znanosti 1*. Ljubljana: Filozofska fakulteta, 1986b. 59–70.

Kržišnik-Kolšek, E.: *Frazeologija v moderni. Magistrska naloga*. Ljubljana: Univerza Edvarda Kardelja v Ljubljani, Filozofska fakulteta, Oddelek za slovanske jezike in književnosti, 1988.

Mestna knjižnica Kranj, Moj mikro. <http://www.mkk.si/book/moj-mikro/> (pregledano: 23. 5. 2016).

Molotkov, A.: *Osnovy frazeologii russkogo jazyka*. Leningrad: Nauka, 1977.

Mršević-Radović, D.: *Frazeološke glagolsko-imeničke sintagme u savremenom srpskohrvatskom jeziku*. Beograd: Filološki fakultet, 1987.

Pavlica, J.: *Frazeološki slovar v petih jezikih = Rječnik slovenačkih, hrvatskosrpskih, latinskih, njemačkih, francuskih i engleskih fraza*. Ljubljana: Državna založba Slovenije, 1960.

Pogorelec, B.: Znanstveno besedilo, njegove jezikoslovne prvine in slog. A. Vidovič Muha (ur.): *Zbornik prispevkov/Simpozij Slovenski jezik v znanosti 1*. Ljubljana: Filozofska fakulteta, Znanstveni inštitut, 1986. 11–22.

Revija Proteus. <http://www.proteus.si/revija-proteus/> (pregledano: 23. 5. 2016).

Rigler Šilc, K.: Razumevanje frazemov pri učenju in poučevanju slovenščine kot drugega/tujega jezika. *Jezik in slovstvo* 56, 2011, št. 5/6. 93-108.

Sajovic, T.: Proteus – med poljudnostjo in znanostjo: 2. Oblikovanje znanstvenih in poljudnoznanstvenih besedil. *Proteus: časopis za poljudno naravoslovje* 48, 1986, št. 9–10, 374–352.

Sajovic, T.: Proteus – od pripovedne do opisne strukture. E. Kržišnik (ur.): Aktualizacija jezikovnozvrstne teorije na Slovenskem: členitev jezikovne resničnosti/Mednarodni simpozij Obdobja – metode in zvrsti. Ljubljana: Center za slovenščino kot drugi/tuji jezik pri Oddelku za slovenistiko Filozofske fakultete, 2004. 239–252.

Sajovic, T.: *Jezik med umetnostjo in znanostjo: slogovne razprave*. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU, 2005.

Toporišič, J.: K izrazju in tipologiji slovenske frazeologije. *Jezik in slovstvo* XIX, 1973/74, št. 8, maj, 273-279.

Toporišič, J. idr. (ur.): *Slovenski pravopis 1, Pravila*. Ljubljana: Slovenska akademija znanosti in umetnosti in Znanstvenoraziskovalni center SAZU, Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša, 1994.

Toporišič, J. *Slovenska slovnica*. Maribor: Obzorja, 2000.

Toporišič, J.: *Stilnost in zvrstnost*. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU, 2008.

Vidovič Muha, A.: Frazem med besedo in stalno besedno zvezo. N. Jakop in M. Jemec Tomazin (ur.): *Frazeološka simfonija: sodobni pogledi na frazeologijo*. Ljubljana: ZRC SAZU, 2013. 109–118.

Wikipedia, Gea. [https://sl.wikipedia.org/wiki/Gea_\(revija\)](https://sl.wikipedia.org/wiki/Gea_(revija)) (pregledano: 23. 5. 2016).

Wikipedia, Joker. [https://en.wikipedia.org/wiki/Joker_\(magazine\)](https://en.wikipedia.org/wiki/Joker_(magazine)) (pregledano: 23. 5. 2016).

Wikipedia, Proteus. [https://sl.wikipedia.org/wiki/Proteus_\(revija\)](https://sl.wikipedia.org/wiki/Proteus_(revija)) (pregledano: 23. 5. 2016).

IZJAVA O AVTORSTVU IN OBJAVI NA SPLETNIH STRANEH

Podpisana Jerneja Pevec izjavljam, da je diplomsko delo z naslovom ***Frazeologija v poljudnoznanstvenih revijah Gea, Joker, Moj mikro in Proteus*** moje avtorsko delo in da se strinjam z objavo v elektronski obliki na spletnih straneh Oddelka za slovenistiko.

Ljubljana, julij 2016

Podpis: _____